

ENCICLOPEDIA JURIDICĂ ROMÂNĂ

VOLUMUL IV

J-N

Universitatea
„Titu Maiorescu” din București

Institutul de Cercetări Juridice
„Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române

INIȚIATORI ȘI EDITORI GENERALI AI PROIECTULUI

Prof. univ. dr. Iosif R. Urs
Președintele
Universității „Titu Maiorescu” din București

Prof. univ. dr. Mircea Duțu
Directorul Institutului de Cercetări Juridice
„Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române

ENCICLOPEDIA JURIDICĂ ROMÂNĂ

VOLUMUL IV

J-N

COORDONATORI GENERALI AI VOLUMULUI

Prof. univ. dr. Iosif R. Urs
Prof. univ. dr. Nicolae Popa

Prof. univ. dr. Adrian Severin
Prof. univ. dr. Corneliu Bîrsan

Editura
Academiei Române

Editura
Universul Juridic

București
2025

INIȚIATORI ȘI EDITORI GENERALI AI PROIECTULUI

Prof. univ. dr. Iosif R. Urs – Președintele Universității „Titu Maiorescu” din București
Prof. univ. dr. Mircea Dușu – Directorul Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române

COORDONATORI GENERALI AI VOLUMULUI

Prof. univ. dr. Iosif R. Urs

Prof. univ. dr. Adrian Severin

Prof. univ. dr. Nicolae Popa

Prof. univ. dr. Corneliu Bîrsan

CONTRIBUTORI

TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI; PSIHLOGIE JURIDICĂ; FILOSOFIA DREPTULUI

prof. univ. dr. Mihai Bădescu – coordonator
prof. univ. dr. Sorin Ivan – coordonator
conf. univ. dr. Mihail Niemesch – coordonator
prof. univ. dr. Ion Craiovan
prof. univ. dr. Gheorghe Dănișor
prof. univ. dr. Dan Claudiu Dănișor
prof. univ. dr. Emilian Ciongaru
conf. univ. dr. Iulia Boghirnea
lect. univ. dr. Florin Dumitrescu
asist. univ. dr. Ionuț Neffiu
psiholog dr. Ion Duvac

DREPT CONSTITUȚIONAL

prof. univ. dr. Adrian Severin – coordonator
conf. univ. dr. Marius Nicolae Bălan – coordonator
prof. univ. dr. Mircea Criste
conf. univ. dr. Silviu Gabriel Barbu
conf. univ. dr. Claudia Gilia

DREPT ADMINISTRATIV

prof. univ. dr. Verginia Vedinaș – coordonator
prof. univ. dr. Vasilica Negruț
conf. univ. dr. Dan Constantin Mățu
conf. univ. dr. Mircea Ursuța
conf. univ. dr. Marta Claudia Cliza
conf. univ. dr. Elena Emilia Ștefan

DREPT CIVIL

prof. univ. dr. Iosif R. Urs – coordonator
prof. univ. dr. Săche Neculaescu – coordonator
prof. univ. dr. Liviu Stănculescu
prof. univ. dr. Ioan Adam
conf. univ. dr. Iliora Genoiu
lect. univ. dr. Ioan Morariu

DREPT PROCESUAL CIVIL

prof. univ. dr. Evelina Oprina – coordonator
conf. univ. dr. Mădălina Dinu
conf. univ. dr. Mihaela Cristina Mocanu
lect. univ. dr. Ioana Veronica Varga
conf. univ. dr. Nicolae Horia Țiț
jud. dr. Mădălina Jebelean

DREPT PENAL

prof. univ. dr. Alexandru Boroi – coordonator
prof. univ. dr. Constantin Duvac
conf. univ. dr. Mirela Gorunescu

conf. univ. dr. Ionuț Andrei Barbu
lect. univ. dr. Bogdan Virjan
lect. univ. dr. Iulia Elena Nistor

DREPT PROCESUAL PENAL

conf. univ. dr. Andreea Simona Uzlău – coordonator
prof. univ. dr. Carmen Silvia Paraschiv
conf. univ. dr. Denisa Barbu
lect. univ. dr. Georgiana Maria Teodorescu
asist. univ. dr. Cătălin Marin
jud. dr. Victor Văduva
av. Floarea Grosu

DREPT COMERCIAL

prof. univ. dr. Smaranda Angheni – coordonator
prof. univ. dr. Florentina Camelia Stoica
conf. univ. dr. Carmen Pălăcean
lect. univ. dr. Mihaela Georgiana Iliescu
lect. univ. dr. Paul George Buta
jud. dr. Nicoleta Țăndăreanu
cons. jur. dr. Dragoș Călin

DREPTUL MUNCII

prof. univ. dr. Magda Volonciu
prof. univ. dr. Iosif R. Urs
prof. univ. dr. Alexandru Țiclea
av. dr. Dragoș Brezeanu

DREPTUL FAMILIEI

conf. univ. dr. Antigona Camelia Iordana – coordonator

DREPT INTERNAȚIONAL PUBLIC

conf. univ. dr. Felicia Maxim – coordonator
amb. prof. univ. dr. h.c. Ion M. Anghel
prof. univ. dr. Irina Moroianu Zlătescu
prof. univ. dr. Nicoleta Diaconu
prof. univ. dr. Olimpiu Crauciuc
prof. univ. dr. Traian Chebelev
prof. univ. dr. Gabriela Oanță
conf. univ. dr. Roxana Mariana Popescu
conf. univ. dr. Mădălina Cocoșatu
lect. univ. dr. Daniela Panc

DREPTURILE OMULUI

prof. univ. dr. emerit Nicolae Voiculescu – coordonator
prof. univ. dr. Aurora Ciucă
conf. univ. dr. Alina Gentimir
asist. univ. dr. Maria Beatrice Berna
amb. dr. Ion Diaconu

DREPTUL UNIUNII EUROPENE**prof. univ. dr. Augustin Fuerea – coordonator****prof. univ. dr. Adrian Severin – coordonator**

prof. univ. dr. Irina Moroianu Zlătescu

conf. univ. dr. Constanța Mătușescu

conf. univ. dr. Roxana Mariana Popescu

lect. univ. dr. Alina-Mihaela Conea

prof. univ. dr. Nicoleta Diaconu

DREPT NOTARIAL**conf. univ. dr. Manuela Tăbăraș – coordonator**

prof. univ. dr. Liviu Bogdan Ciucă

dr. Alin Moise

DREPT INTERNAȚIONAL PRIVAT**prof. univ. dr. Ioan Chelaru – coordonator**

prof. univ. dr. Adrian Severin

conf. univ. dr. Mădălina Botină

lect. univ. dr. Maria-Carolina Niță

dr. Decebal Adrian Ghinoiu

DREPTUL COMERȚULUI INTERNAȚIONAL**DREPT COMPARAT****prof. univ. dr. Adrian Severin – coordonator**

conf. univ. dr. Carmen Pălăcean

lect. univ. dr. Roxana Maria Chirieac

DREPT ROMAN

prof. univ. dr. Cristinel Ioan Murzea

prof. univ. dr. Valeriu M. Ciucă

prof. univ. dr. Emil Molcuț

ISTORIA DREPTULUI ROMÂNESC

cercetător Cătălin Boboc

lect. univ. dr. Andrei Tinu

CRIMINALISTICĂ**conf. univ. dr. Adrian Cristian Moise – coordonator**

conf. univ. dr. Dan Voinea

lect. univ. dr. Gabriela Matei

lect. univ. dr. Carmina Elena Tolbaru

MEDICINĂ LEGALĂ**prof. univ. dr. Valentin Iftenie – coordonator**

prof. univ. dr. Sorin Hostiuc

dr. Francesca Culea

dr. Alina Frunză

DREPTUL ASIGURĂRIILOR**prof. univ. dr. Dumitru Badea – coordonator**

prof. univ. dr. Felicia Alexandru

conf. univ. dr. Laura Elly Naghi

lect. univ. dr. Alexandru Bulearcă

av. Liviu Chiric

DREPTUL TRANSPORTURILOR**prof. univ. dr. Olimpiu Crauciuc – coordonator**

prof. univ. dr. Constantin Anechitoea

prof. univ. dr. Florica Brașoveanu

DREPT MEDICAL

lect. univ. dr. Manuela Sîrbu

asist. univ. dr. Cristina Teodora Pop

asist. univ. dr. Nicoleta Ramona Predescu

DREPT BANCAR; DREPT FINANCIAR; DREPT**FISCAL; DREPT VAMAL**

prof. univ. dr. Sebastian Bodu

prof. univ. dr. Ionica Oncioiu

conf. univ. dr. Ioana Maria Costea

ec. dr. Vasile Săvoiu

DREPTUL PROPRIETĂȚII INTELLECTUALE**prof. univ. dr. Viorel Roș – coordonator**

conf. univ. dr. Ciprian Raul Romițan

lect. univ. dr. Paul George Buta

asist. univ. dr. Andreea Livădariu

DREPTUL MEDIULUI

lect. univ. dr. Mihaela Paul

DREPT CANONIC

Pr. dr. Eduard Giurghi

CONSULTANȚI ȘTIINȚIFICI

cercetător șt. gr. I Gheorghe Buta

prof. univ. dr. Constantin Sima

AU MAI CONTRIBUIT

av. dr. Luiza Neagu, prof. univ. dr. Elena Anca Iancu, asist. univ. dr. Lorena Codeia, av. drd. Alexandru Domșa,

av. Silviu Nicolae Pană, drd. ec. Răzvan Tudor

SECRETARIAT EJR

Alexandra Badea

Ana Maria Perpelea

MULȚUMIRI

Coordonatorii volumului aduc mulțumiri Editurii Academiei Române, Editurii Universul Juridic și colectivului redacțional al Universității „Titu Maiorescu” din București pentru contribuția adusă la uniformizarea și armonizarea definițiilor, strădania și preocuparea constantă pentru finalizarea și apariția acestui volum.

CUVÂNT-ÎNAINTE

Volumul al patrulea al Enciclopediei Juridice Române, care, în aproape o mie de pagini, cuprinde termeni și expresii juridice și parajuridice corespunzătoare literelor alfabetului de la „J” la „N”, reprezintă o nouă și importantă realizare a unui grup de experți în drept și, în aceeași măsură, a unui grup de specialiști în științe conexe dreptului, precum economia, filosofia, psihologia, etica, politologia, sociologia, criminologia, logica, medicina legală, și care alimentează gândirea juridică și își găsesc, totodată, finalitate în și prin drept. Este un fapt cert că, fără aportul substanțial al științelor conexe enumerate, dreptul ar fi doar un exercițiu așezat sub semnul întâmplării circumscrise voluntarismului politic. În aceeași măsură, niciuna dintre aceste științe nu ar putea influența viața socială reală dacă nu s-ar exprima prin intermediul dreptului în ordinea juridică, adică în norme de comportament imperative, supletive sau orientative, conforme cu legile obiective pe care le studiază.

Economia, de exemplu, are legile ei proprii, care nu pot fi modificate de legile juridice. Fără a fi transpuse corect în expresie juridică, aceste legi fie s-ar putea manifesta anarhic, tulburând armonia socială, liniștita conviețuire a membrilor comunităților umane, fie ar fi împiedicate să se manifeste corespunzător logicii lor, generând dezechilibre care, la limită, ar face viața socială imposibilă. Această transpunere nu este deloc evidentă și nici ușor de realizat. Efortul de a evidenția prin drept legătura necesară între legile obiective ale naturii și legile subiective ale societății umane se înscrie între marile merite ale acestui volum al Enciclopediei Juridice Române. Care, de altfel, continuă linia dată de volumele precedente.

Un astfel de efort merită lăudat, cu atât mai mult cu cât traversăm un timp în care voluntarismul politic și egoismele diverselor grupuri de interese fac ca legislația să se înstrăineze de știința dreptului. Și, prin aceasta, de realitatea economică și de logica intrinsecă raporturilor sociale, dar și de filosofie, adică de înțelepciune, de etică, adică de dreptate, de psihologie, adică de tainele sufletului omenesc. Chiar dacă, așa cum recunosc coordonatorii generali ai volumului în prefața acestuia, efortul nu a ajuns să producă integral rezultatele la care editorii și contributorii au aspirat, pasul înainte făcut este remarcabil. Rigoarea dovedită în explicarea termenilor și expresiilor, maniera științifică în care sunt redactate textele, care caracterizează prezentul volum al Enciclopediei Juridice Române – de altfel, o marcă a întregii opere enciclopedice realizate până acum –, constituie un stimulent puternic de înaintare către noi orizonturi ale cercetării juridice. Evident că această orientare, care reșază corect raportul dintre știința dreptului și legislație, precum și dintre drept și celelalte științe economice și sociale, reprezintă o aspirație sănătoasă la reintegrarea normei juridice în sfera dreptului și a dreptului în sfera realității economico-sociale. Desigur, cu un impact major și asupra organizării învățământului juridic și, mai departe, în asigurarea unei calități superioare a integrării științelor juridice în programele universitare ale științelor conexe dreptului.

Am remarcat, în volumul de față, că îi este acordat un spațiu mai extins, față de cele precedente, dreptului bancar. Astfel, a fost recunoscută importanța socială deosebită a politicilor monetare, de emisiune și de credit. O notă bună se cuvine acordată efortului de a traduce limbajul codificat al mediului bancar în limbaj juridic și de a asigura conformitatea logicii activității bancare cu logica dreptului. Citind textele din acest volum, este posibil ca mulți bancheri să fie surprinși când vor constata cât de mult s-au depărtat vocabularul și cutumele lor și ale colaboratorilor lor de terminologia și gramatica dreptului. Cum nu putem trăi în lumi paralele, va trebui să realizăm concilierea acestora, exprimând de pe acum gratitudinea celor care au trudit la elaborarea acestui volum al Enciclopediei Juridice Române pentru contribuția lor la deschiderea drumului către o atare conciliere.

Este obligatoriu de menționat și faptul că volumul al patrulea al Enciclopediei Juridice Române continuă opera de cercetare și explicare a dreptului Uniunii Europene, cu precădere în ceea ce privește definirea naturii juridice a Uniunii Europene și a raportului dintre normele adoptate de legislativul european, cele adoptate de legislativele naționale și Constituțiile statelor membre. Aceste teme au făcut obiectul mai multor controverse, în cea mai mare parte a lor suspendate înainte de a se fi ajuns la concluzii acceptate și acceptabile pentru o masă critică a publicului românesc și european.

De aceea, este extrem de important că, într-o lucrare de amploarea și greutatea științifică a prezentei Enciclopedii, debarasată de obligațiile corectitudinii politice, se vorbește răspicat și argumentat atât despre bazele federale pe care operează Uniunea Europeană, ca uniune sui-generis de state-națiune suverane și de cetățeni, cât și despre supremația Constituțiilor naționale în ierarhia actelor normative aparținând sistemului de drept al Uniunii Europene. Astfel, găsim aici nu doar o contribuție la perfecționarea doctrinei de drept românesc, ci și la progresul dreptului european, atât pe terenul dezbaterii doctrinare și al practicii de la nivelul instituțiilor europene, cât și pe acela al gândirii juridice și al jurisprudenței de drept constituțional din statele membre ale Uniunii Europene.

Adunând, între copertile sale, peste 3.000 de definiții, multe concepute ca minieseuri care oferă cu curaj soluții originale în chestiuni controversate, volumul al patrulea al Enciclopediei Juridice Române este opera colectivă impresionantă a aproape o sută de contributori, sub coordonarea unor specialiști reputați ai dreptului, realizată cu asistența unor înalte personalități ale școlii de drept românești, în calitate de consultanți.

Enciclopedia Juridică Română, ajunsă, din câte se poate estima, la penultimul său volum, are a se bucura de omagiul juriștilor, bucuroși, desigur, să își redescopere știința și să îi admire altitudinea. În cuprinsul lucrării, ei vor găsi explicații, raționamente și argumente pe temelia cărora să își construiască activitatea viitoare. Volumul de față le este adresat, totodată, și consumatorilor de drept, fie și numai prin intermediul legislației, care nu sunt juriști, ci economiști, ingineri, medici, arhitecți, biologi, artiști de orice profil etc.; și care își doresc integrarea într-o ordine de drept justă, fezabilă, eficientă, comprehensibilă, predictibilă și durabilă.

Banca Națională a României a sprijinit cu convingere realizarea Enciclopediei. Simbioza științei dreptului cu știința economiei, inclusiv în dimensiunea sa bancară, realizată și consolidată și prin acest volum al Enciclopediei Juridice Române, este binevenită. Avem, astfel, o confirmare în plus cu referire la utilitatea reală a lucrării, la aptitudinea sa de a răspunde intereselor mediului academic, ca și celor ale practicienilor dreptului, nevoilor mediului juridic, dar și celor ale sferei economice. Iar efectele beneficătoare le vom regăsi atât în planificarea politică și normativă, cât și în implementarea politicilor și aplicarea legilor.

Să mai adăugăm că, așa cum o arată și numele, Enciclopedia Juridică Română este o operă românească atât din punctul de vedere al gândirii realizatorilor ei, cât și al doctrinei, legislației și practicii la care se referă, în expresia lor actuală, ca și în evoluția lor istorică. Prin aceasta, avem de a face cu o contribuție originală autohtonă la dezvoltarea științei dreptului pe plan universal, cu o operă specific românească, având valoare universală.

O asemenea operă academică, cu deschidere națională și internațională, face obiectul recunoașterii și susținerii din partea Academiei Române. Dovadă stă avizul dat fără ezitare de către Secția de Științe Economice, Juridice și Sociologie. Enciclopedia Juridică Română este considerată o lucrare științifică de importanță națională și este sprijinită ca proiect național de Academia Română și, în mod special, de Secția de Științe Economice, Juridice și Sociologie a acesteia.

Felicitându-i pe inițiatori, coordonatori, contributori și editori, la apariția celui de-al patrulea volum al Enciclopediei Juridice Române, aștept cu încredere finalizarea acestui frumos și ambițios proiect. Observ cu satisfacție că juriștii români sunt capabili să depășească obstacole uneori descurajante și să ducă până la capăt ceea ce au început. După aceea, ne vom putea gândi la perfecționarea acestei opere prin noi ediții succesive. Găsesc aici un mesaj excepțional de dăruire, probitate științifică și perseverență, care, în succesiunea generațiilor, va putea face din această carte o operă în permanentă evoluție.

Academician **Mugur ISĂRESCU**
Președintele Secției de Științe Economice, Juridice și Sociologie
a Academiei Române
Guvernatorul Băncii Naționale a României

PREFAȚĂ

Volumul al patrulea al Enciclopediei Juridice Române acoperă termeni și expresii cu relevanță pe terenul științei dreptului, care corespund unei marje alfabetice cuprinse între litera „J” și litera „N”. De-a lungul a aproape o mie de pagini, aproape o sută de contributori, consultanți, coordonatori de ramură și coordonatori generali, asistați de un personal tehnic cu activitate permanentă sau limitată în timp, au încercat să ofere specialiștilor, consacrați sau debutanți, și nespecialiștilor, celor cu activități conexe profesiei juridice și participanților la raporturi juridice, adică tuturor celor interesați, nu doar informații, ci și raționamente, nu numai interpretări, ci și doctrine care să configureze o anumită ordine de drept, cu ceea ce ea are general și constant, împreună cu ceea ce este particularitate românească și stă așezat sub semnul trecătorului.

CULTURA JURIDICĂ ȘI ENCICLOPEDIA JURIDICĂ

O enciclopedie nu este un tratat care să epuizeze un subiect analizându-l din toate unghiurile și pe toate fațetele. Ea nu este însă nici o lucrare schematică, o schiță a prezentării subiectului. Adică nu este un dicționar.

O enciclopedie nu intră în toate detaliile temei și nu o abordează din perspectiva tuturor școlilor de gândire care s-au ocupat de ea. Aceasta nu înseamnă că este superficială, ci că este sintetică, iar sinteza înseamnă esențializare, mersul în profunzime.

Grigore Moisil este creditat cu maxima potrivit căreia „cultura generală este ceea ce mai rămâne după ce ai uitat tot ceea ce ai învățat”. Această maximă se potrivește și pentru a defini „cultura juridică”.

Cultura juridică nu este însă o masă de cunoștințe reziduale, ci mai mult chiar decât o masă de cunoștințe esențiale. Ea este suma cunoștințelor esențiale asimilate; adică nu doar înmagazinate. Este vorba despre acele cunoștințe care au devenit un mod de a trăi și a gândi; și anume un mod coerent, o viață circumscrisă de valori, principii și raționamente agregate într-un sistem. Aceasta este enciclopedia juridică.

Când, de pildă, prezumția de nevinovăție nu este o regulă la care ne raportăm formal, disciplinat, și pe care o pomenim ritual la finele oricărui comunicat privind declanșarea urmării penale împotriva unei persoane pe care procurorii au făcut-o să defileze încătușată prin fața presei și care a fost condamnată deja de „canalia de uliți”, ci un reflex pe care nicio suspiciune nu îl poate neutraliza, atunci putem vorbi de cultură juridică.

Când totul se revoltă în noi la auzul pretenției ca persoana acuzată să își dovedească nevinovăția și nu găsim nimic nefiresc în faptul că achitarea se pronunță nu întrucât s-a constatat că vina lipsește, ci întrucât existența ei, altminteri foarte probabilă, este umbrită de cea mai mică îndoială rezonabilă, atunci putem spune că există cultură juridică.

Când, dincolo de tehnica legii, în mod reflex completăm sau corectăm clauzele unui contract în așa fel încât el să oblige părțile la loialitate reciprocă și, totodată, să mențină echilibrul patrimonial dintre ele, în condițiile dinamicii lui deopotrivă relative (dinamica patrimoniului părților contractante) și absolute (dinamica patrimoniului social, respectiv a contextului în care contractul se execută), refuzând corectitudinii tehnice să legitimizeze abuzarea scopului social în lumina căruia un drept subiectiv a fost recunoscut, atunci înseamnă că am atins nivelul culturii juridice.

Când admitem fără ezitare că, în viața socială reală și pentru echilibrul ei, aparența se poate substitui realității pentru a fi izvor de drepturi și obligații, precum și că, de câte ori se întâlnește cu buna-credință a terților care s-au bazat pe ea, răstoarnă principii sacrosancte, precum *quod nullum est, nullum producit effectum*, *nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet* sau *res inter alios acta aliis neque nocere neque prodesse potest*, cultura juridică este la ea acasă.

Când înțelegem de ce în drept excepția întărește, iar nu șubrezește regula și că simpla cunoaștere a regulilor nu înseamnă a poseda cultura juridică, întrucât excepțiile rezultă din aplicarea unor standarde

juridice nedeterminate, care consolidează sistemul legislativ prin insinuarea în interstițiile normelor de drept pozitiv, astfel măririi coeziunea lor și, totodată, sporind flexibilitatea întregii construcții juridice, înseamnă că am asimilat dreptul, și nu doar l-am memorat.

Când refuzăm aplicarea mecanică a unor texte de lege care distribuie puterile între instituțiile statului (colective sau unipersonale) sau între stat și cetățeni de o manieră care tulbură echilibrul dintre ele și capacitatea de a se controla și limita reciproc și, respectiv, fracturează relația dintre sfera politică și cea socială, găsind interpretări apte a restabili relația între acestea, normală pentru un sistem democratic, se cheamă că am atins punctul în care cultura juridică este capabilă să nege „jurismul” dogmatic.

Când orice lege o citim și o înțelegem prin prisma celor trei mari principii clasice de drept – *honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere* –, suntem îndreptățiți să spunem că dreptul, iar nu voluntarismul legislativ ajuridic, conduce cetatea. Guvernarea absolută a legii nu înseamnă decât injustiție și absolutism politic, atunci când legea se desparte de drept; caz în care, în cele din urmă, faptele se revoltă împotriva legii.

A avea cultură juridică înseamnă a înțelege că omul este măsura tuturor lucrurilor și că drepturile lui (în primul rând, libertatea lui) trec înaintea oricăror alte rațiuni privind organizarea societății. Prin urmare, nicio normă de drept pozitiv nu poate fi concepută sau aplicată în așa fel încât să limiteze drepturile omului fără a-i da celui vizat posibilitatea de a se apăra și fără a se baza pe o rațiune exprimând nevoia echilibrului între drepturile și obligațiile individului, precum și între protecția intereselor individuale și cea a intereselor legitime colective.

Cultura juridică înseamnă, așadar, esențializarea științei dreptului. Această esență nu circulă în vrac, ci este structurată sistemic. Fiecare componentă are coerența ei, care îi conferă identitate, și toate se articulează într-un sistem, de asemenea coerent, subordonat unor scopuri bine definite.

Iată, așadar, ce înseamnă și ce oferă (ori, cel puțin, ce ambiționează să ofere) volumul de față, ca și întreaga lucrare din care acesta face parte: o operă de cultură juridică, rezultat al uitării ori al debarasării de tot ceea ce nu este esențial în drept, sinteză a unei vieți de efort științific, dedicat transformării unor cunoștințe juridice memorate în cunoștințe înțelese și a unor cunoștințe acumulate în cunoștințe asimilate, astfel încât dictonul *summum ius, summa iniuria* să nu își mai afle rostul, rămânând un avertisment, iar nu o practică.

Cu alte cuvinte, Enciclopedia Juridică Română este o lucrare de cultură juridică și, prin aceasta, o operă de explorare a adâncurilor dreptului și de prezentare a tot ceea ce ține de esența lui. O lucrare cu atât mai necesară, ne grăbim să adăugăm, cu cât fragmentarea studiului (doctrinei) și practicii (jurisprudenței) dreptului, precum și punerea sa tot mai accentuată sub presiunea voluntarismului politic și sub dictatura legii au subminat cultura dreptului, întunecând viziunea integratoare, coerența sistemică, rațiunea socială și orizontul moral al ordinii juridice.

PARIURILE NOASTRE

În volumul de față, am continuat să urmărim atingerea obiectivelor declarate încă de la începutul acestui mare pariu științific.

1. Dreptul și legea. În primul rând, am dus mai departe lupta pentru a impune știința dreptului în fața industriei legislative, pentru a readuce știința dreptului la izvoarele legislației și a reaseza, în poziția sa firească, raportul dintre drept și lege, conferind supremație celui dintâi.

Dreptul este știința organizării societății prin disciplinarea raporturilor interumane, în așa fel încât, oferind securitate dinamică circuitului civil și conservând echilibrele patrimoniale, fără a le afecta dinamismul, atât la nivel micro (individual), cât și macro (social), să asigure deopotrivă armonia socială și progresul social. În acest sens, dreptul – *jus* – este, așa cum se găsește definit în „Digestele” lui Iustinian, *ars boni et aequi* („arta binelui și echitabilului”).

Vorbind despre „*jus*” în acești termeni, este limpede că îl distingem de „*lex*” (zeul căruia i se închină astăzi mai toți juriștii români). Legea asigură binele (adică satisfacerea nevoilor fiecăruia) și echitatea (adică

armonia comunității) numai dacă constituie o imagine în oglindă a dreptului, dacă respectă, ascultă, urmează poruncile dreptului. Iar dreptul poate porunci, pentru că este, pe lângă artă, o știință; ceea ce îi conferă autoritatea decurgând din obiectivitate, raționalitate, predictibilitate.

Dreptul nu este, într-adevăr, o știință exactă, deși, în el, regăsim multă (logică) matematică. De aceea, anticii l-au definit ca „artă”. Ca știință, dreptul este pluridisciplinar, integrând obligatoriu alte ramuri ale cercetării științifice, precum economia, psihologia, sociologia. Niciuna dintre acestea nu sunt, la rândul lor, științe exacte, dar nu pot fi excluse din domeniul științei. În plus, dreptul nu poate fi desprins de filosofie. Tocmai prin filosofie, el trece din obiectivul legilor naturii în subiectivul legilor juridice. Putem spune, de aceea, că dreptul este filosofia binelui și echitabilului; adică înțelepciunea care asigură unei comunități umane satisfacerea nevoilor sale (binele) de o manieră armonioasă (echitabilul), conferindu-i stabilitate și mobilitate în același timp.

Contactul științei dreptului cu arta provine și din aceea că dreptul creează și operează cu standarde juridice nedeterminate (buna-credință, abuzul, bunul tată de familie, cumpărătorul mediu neatent etc.). Acestea sunt norme de comportament obligatorii, dar al căror conținut nu poate fi definit la modul general, ci numai în concret, atunci când subiectele de drept sau terții chemați să le soluționeze disputele (judecători, arbitri etc.) le conferă conținut precis, raportând comportamentul părților din diferite raporturi juridice la contextul în care ele se manifestă. Standardele nedeterminate se găsesc în sfera dreptului și, de acolo, conferă construcției legislative atât fermitate (strategică), cât și flexibilitate (tactică), împăcând, de asemenea, conștiința morală (*quid leges sine moribus?*) cu exigențele practice (*quid mores sine legibus?*).

Altminteri, dreptul nu studiază legile juridice (decât cel mult pentru a măsura distanța dintre prevederile lor și preceptele sale), ci studiază legile naturii, pe care le exprimă în limbaj juridic. A defini dreptul ca pe o sumă de legi este o eroare. El este știința care permite traducerea limbajului naturii în limbaj social, trecând ordinea naturii în ordinea socială.

Dreptul se definește pe terenul adevărului, în timp ce legea se definește pe terenul puterii. Visul puterii este acela de a se elibera de adevăr. Acesta este însă o utopie. Dacă puterea (personalizată de legiuitor) mai caută pacea cu adevărul (sintetizat de drept), este întrucât ruperea de adevăr îl face pe acesta să se revolte împotriva ei, și, chiar dacă, pe termen scurt, „adevărul” puterii (dreptul puterii) poate învinge, pe termen mediu și lung, puterea adevărului (puterea dreptului) prevalează; căci nimeni nu poate trăi la infinit împotriva naturii, respectiv împotriva lui Dumnezeu (indiferent cum ni-l imaginăm pe acesta).

Expresia „revolta faptelor împotriva dreptului” este eronată, întrucât cei care o folosesc fac confuzie între „drept” și „lege”, socotindu-le sinonime. Faptele nu se revoltă niciodată împotriva dreptului. Ele se revoltă împotriva legii (chiar înainte ca puterea legiuitoare să își fi dat seama de asta), atunci când legea ignoră dreptul.

Să mai adăugăm că, dacă dreptul a putut fi definit ca artă a binelui, legea nu poate fi calificată ca fiind bună sau rea (categoriile care țin de domeniul moralei, preluate de știința dreptului într-o măsură mai mare sau mai mică), ci ca adecvată sau inadecvată atingerii unui scop urmărit de legiuitor. Această adecvare se măsoară prin amploarea congruenței dintre ambițiile legiuitorului (ca purtător /depozitar al puterii politice) și exigențele juristului (ca purtător/depozitar al științei dreptului).

Ca orice știință, și știința dreptului depinde de calitatea slujitorilor ei. De asemenea, ca în cazul oricărei alte științe, cunoașterea nu este finită și nici ireproșabilă. Lumea se schimbă, atât în virtutea unor procese obiective, cât și ca urmare a propriei sale lucrări asupra sine însăși, și, de aceea, cunoașterea științifică este supusă evoluției, la rândul său. Asemenea modificări, inclusiv în gradul de aprofundare și înțelegere a adevărilor studiate de drept, nu fac ca dreptul să fie mai puțin știință; o știință aflată, desigur, în situația de a avansa și cu sprijinul acelor instincte și abilități caracteristice artei. Ele justifică reluarea și perfecționarea permanentă a unor demersuri, precum cel materializat în prezenta Enciclopedie Juridică Română.

2. Monismul dreptului/Dreptul ca sistem unitar și coerent. Un al doilea pariu pe care Enciclopedia de față și l-a asumat a fost acela de a reda dreptului unitatea și coerența originare, afectate de studiul lui fragmentat pe ramuri. În acest context, s-a pus și problema de a distinge o ramură de drept de un pachet de norme având un obiect similar (adesea identificat ca modă sau izolat ca expresie a unor interese subiective), dar nebeneficiind și de o teorie generală.

Sistemul de învățământ juridic s-a deplasat constant pe linia separării disciplinelor, raportul juridic fiind studiat (pe rând) exclusiv din perspectiva unei singure ramuri de drept. Consecințele negative ale acestei fragmentări, în mare măsură inevitabilă din punct de vedere didactic, au fost agravate de alte două fenomene.

Pe de o parte, punerea accentului pe prezentarea și memorarea (căci de învățare putem vorbi mai greu) legislației, în detrimentul teoriei generale. Iar, când vorbim de teoria generală, nu ne referim numai la teoria generală a dreptului, o disciplină pusă, potrivit mentalității multor profesori și studenți, în ierarhia importanței obiectului de studiu, undeva în urma sportului, ci și la ceea ce ar trebui să fie teoria generală a fiecărei ramuri de drept. Dacă un grup de legi nu poate degaja o teorie generală, ele nu constituie o ramură de drept sau, mai exact, nu aparțin unei ramuri de drept distincte.

Studiul acestor teorii de ramură, articulate în cadrul teoriei generale a dreptului, ar trebui să ocupe majoritatea, dacă nu chiar totalitatea timpului destinat învățământului universitar, permițând celor ce se inițiază în profesia juridică să observe coerența întregului, logica din spatele fiecărei norme. Astfel, s-ar evita situația, atât de frecventă azi, în care „pădurea dreptului” nu se vede din cauza „copacilor norme”.

Cum și legile disciplinează raporturile juridice din perspectiva limitată a unei singure sau cel mult a câtorva ramuri de drept, dacă nu chiar, adesea, exclusiv de manieră tehnic-oportunistă, fără a avea în vedere vreo doctrină juridică, atenția prioritară dată normei legale a pulverizat orice viziune integratoare asupra dreptului ca mod exhaustiv de organizare a societății, anihilând, în cele din urmă, cu totul gândirea juridică.

Pe de altă parte, un al doilea fenomen care a îndepărtat dreptul de știință a fost proliferarea forțată, artificială și, de cele mai multe ori, nefondată a ramurilor de drept.

Modul de organizare și desfășurare a practicii juridice a desăvârșit această nefericită operă. Juriștii practicieni, la fel cu profesorii, se specializează ajungând să cunoască, se presupune, în profunzime o singură ramură de drept, complet izolată de celelalte. Mai degrabă, ceea ce cunosc este legislația subsumată unei ramuri de drept, cel mai frecvent expresie a voluntarismului politic al nejuriștilor aflați, uneori prin capriciile sorții, în compunerea puterii legislative.

Preocupările doctrinale lipsesc și, pe cale de consecință, lipsește din ce în ce mai mult suportul teoretic al prestației profesionale, ca să nu mai vorbim de absența viziunii globale asupra dreptului ca sistem unitar de ordonare a raporturilor sociale în ansamblul lor.

Mai recent, atât pentru magistrați (judecători și procurori), cât și pentru avocați, a devenit foarte importantă invocarea practicii Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) sau a Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJUE). Dacă aceasta oferă un ghidaj, al cărui prim argument de autoritate este caracterul internațional, respectiv transnațional al jurisdicțiilor amintite, doctrina nu mai contează. Chiar și atunci când practica CEDO sau CJUE ar putea fi îmbogățită prin susțineri de doctrină, fără a se pune problema, sensibilă din punct de vedere politic, a criticării ei, nimeni nu își bate capul să îi rafineze ori nuanțeze considerentele. Cum să ne încumetăm noi, juriștii români, să influențăm sau să punem sub semnul îndoielii jurisprudența „marilor” curți de la Strasbourg sau Luxemburg?

În general, important pare a fi nici măcar să cunoști legea, ci să cunoști cum gândesc judecătorii; și nu judecătorii în general, ceea ce ar însemna cunoașterea jurisprudenței, ci judecătorii din compunerea completului în fața căruia trebuie să apară. Spre aceasta tinde a se reduce măiestria profesiei juridice. Să sperăm în efemeritatea acestei opțiuni.

Când vorbim despre cum gândesc magistrații, nu avem în vedere concepțiile lor asupra dreptului, ci interpretarea pe care ei o dau unei legi sau alteia, aplicabile unei anumite spețe. Căci majoritatea avocaților

nu mai cred că important este să câștigi o cauză, ci important este să câștigi un proces. Aceasta pe când masa magistraților, suprasaturată de dosare, nu mai urmărește – atunci când urmărește altceva în afara achitării formale de datorie, pronunțând o hotărâre, oricum ar fi ea, și motivând-o cum o da Domnul, exclusiv prin invocarea literală a legislației – decât să satisfacă așteptările puterii politice, fie ea cea la vedere, fie (cum s-a dovedit) cea ocultă, a „statului subteran”.

Iată motivele pentru care ambiția nobilă a celor care au inițiat și coordonat realizarea Enciclopediei Juridice Române (inclusiv în cazul volumului de față), în cooperare cu contributorii, a fost aceea de a reface unitatea conceptuală a dreptului, agregând definițiile date, aferent diverselor ramuri de drept, unor termeni sau unor expresii juridice, într-un tot arborescent cu înlănțuirii raționale, inserat pe același trunchi mental, care să lumineze atât legăturile unui raport juridic cu toate domeniile dreptului chemate a-l ordona, cât și legăturile acelor ramuri între ele, subsumat atât exigențelor obiective ale economului, cât și unei anumite concepții despre lume și viață, la rândul-i circumscrisă de o serie de variabile geografice și demografice.

Chiar dacă nu am reușit să o facem în toate cazurile și nu totdeauna la nivelul propriilor noastre exigențe, cititorii vor găsi (și) în acest volum numeroase definiții integrate, iar nu doar alăturate, de drept constituțional, administrativ, civil, comercial, al familiei sau al muncii, după caz, financiar, fiscal, bancar, precum și penal, procesual civil și procesual penal, internațional etc. Elaborarea lor a urmărit, pe de o parte, eliminarea contradicțiilor dintre înțeleșurile date în diferite ramuri de drept aceluiși concept sau aceleași instituții juridice (și aici principala problemă este a gramaticii juridice, iar nu doar a vocabularului), și, pe de altă parte, evidențierea convergenței necesare, legice a definițiilor de ramură pentru a da conținut unei viziuni globale asupra vieții sociale integrale.

3. Dreptul, economia și politicile publice. În același timp, în acest volum, mai mult decât în celelalte, dar continuând abordarea inaugurată de ele, a fost introdus un număr mare de definiții legate de concepte și doctrine din sfera economiei și a politicilor socio-economice, astfel încât să fie reabilitată legătura dreptului cu alte științe și alte sfere ale vieții sociale, din care primește permanente impulsuri și în apărarea securității cărora este chemată să disciplineze raporturile dintre membrii comunităților umane; căci dreptul nu este artă pentru artă sau știință de dragul exercițiului intelectual, ci o artă cu tendință și o știință pusă în slujba persoanei umane și a ansamblului social.

Așa cum bine spunea profesorul Traian Ionașcu, chiar și raporturile private fac obiectul lucrării legiuitorului numai întrucât ele prezintă un anumit interes public, au impact asupra vieții sociale în întregul ei. Altminteri, de ce s-ar obosi autoritatea publică să legifereze?!

Cât despre aceste interese publice, ele nu sunt juridice, ci economice, sociale, politice, spirituale etc. Știința dreptului, așa cum am mai spus-o, are tocmai misiunea de a identifica ceea ce este legic în întâmplările economicului, socialului etc. și a traduce acele legi în limbajul juridic necesar deținătorului puterii politice pentru a le ridica la nivel de lege juridică, aplicată, la nevoie, cu ajutorul forței coercitive a statului.

Conceperea și interpretarea legii trebuie să aibă loc, de aceea, numai în lumina finalității ei economice și sociale. Dacă o lege tulbură, din cauza concepției care i-a guvernat apariția sau din cauza interpretării ei, relațiile sociale, economice etc., înseamnă că este o lege greșită, și ea trebuie corectată fie prin amendare, de către puterea legislativă, fie prin interpretare, de către puterea judecătorească, gardian nu doar al dreptului pozitiv, ci și al dreptului profund, al dreptului esențial, al dreptului științific.

În acest spirit, s-a conferit spațiul sporit, despre care vorbeam, definirii conceptelor economice, politice, sociologice și altele asemenea. Dreptul capătă, astfel, nu doar unitate, ci și direcție. Altfel, „purismul juridic”, adică raționamentul juridic rupt de scopul social, sau interpretarea literală a legii devine cauza unor adevărate tragedii istorice.

Pe aceeași linie de gândire, s-a mers mai departe cu introducerea în volum a unor texte având ca obiect concepte de logică și de filosofie juridică.

Găsim aici încă o explicație pentru caracterul colectiv al acestei opere enciclopedice și, desigur, unul dintre motivele pentru care nu au putut fi evidențiați, pe numele lor, autorii anumitor definiții. Aproape niciunul dintre textele care compun Enciclopedia nu are un singur autor sau un număr determinat de coautori. Ele sunt rezultat al contribuției unor specialiști, care, uneori nici ei înșiși, nu pot identifica și izola în mod precis aportul lor concret la realizarea unui anumit text.

4. Vocabularul dreptului și cultura juridică națională. În elaborarea Enciclopediei Juridice Române, alături de problema gramaticii juridice neunitare (adică a modului în care sunt combinați termenii juridici pentru a alcătui un anumit mesaj, conform unui anumit raționament juridic), am avut de abordat, ca și în volumele precedente, problema vocabularului juridic.

Aceasta s-a pus sub două aspecte. Pe de o parte, aceiași termen a primit definiții diferite în diferite ramuri de drept. Pe de altă parte, vocabularul dreptului românesc, consonant cu vocabularul juridic al familiei sistemelor de drept de origine romanistă și circumscris de tradițiile culturale romaniste, a fost invadat de preluări ale vocabularului specific altor familii de sisteme de drept și altor culturi juridice (în special cele de *common law*), fără ca aceasta să fie totdeauna necesar. Uneori, traducerea mecanică a unor expresii din alte limbi (inclusiv alte „limbi juridice”), fără să se observe că acelorași cuvinte din vocabularul comun (profan) le corespund complet alte noțiuni în vocabularul juridic sau că unii termeni de drept străin nu au corespondent în limba română, a condus la grave confuzii și la pericolul unui discurs juridic care, ca în poezia absurdă, pare a avea înțeles, dar nu are sens.

Sintagma „stat de drept”, mult utilizată de juriștii și nejuryștii români, este un excelent exemplu în această direcție. În limba română, această expresie nu are sens, ea fiind o traducere mecanică din limba franceză, în care are înțelesul „stării de legalitate”, al „conformității cu legea” sau al „domniei legii”, corespunzător formulei sinonime din limba engleză, care se traduce în română prin „guvernarea legii”. Așadar, a traduce „*état de droit*” prin „stat de drept” este greșit.

În Enciclopedia Juridică Română am făcut, în mod repetat, precizările necesare în acest sens și, pentru a obișnui cititorii cu nevoia acestei schimbări, am folosit uneori ambele expresii îngemănate: „stat de drept” – expresia absurdă rezultată din traducerea servilă de tip „*furculision*” efectuată de „Chirițele dreptului” – și „guvernarea legii” – expresia corespondentă care păstrează sensul dorit de creatorul ei. Dacă sintagma „stat de drept” singură a mai scăpat pe undeva, ne cerem scuze.

Tot rezultată prin efectul unei traduceri mecanice, sintagma „*common law*”, care desemnează o familie de sisteme de drept, diferită de familia de tradiție romanistă, a devenit, în limbajul unor juriști români, „drept comun”, cel din urmă făcând referire însă, în dreptul românesc, la o lege generală care completează lacunele legilor speciale. Juriștii care au vrut să evite această confuzie, traducând *common law* prin „drept anglo-saxon”, au greșit, la rândul lor, întrucât dreptul anglo-saxon este cel practicat în Anglia înaintea cuceririi normande, regii normanzi fiind cei care au creat un sistem de drept uniform la nivelul întregului regat (*common law*), menit a-l elimina pe cel practicat de baronii anglo-saxoni, fiecare după capul lui, pe domeniul său.

Dezordinea lexicală se observă și comparând limbajul folosit de experții români ai unor ramuri de drept diferite. Astfel, în dreptul bancar, cuvântul „tranzacție” este folosit pentru a numi orice contract, orice acord de voință, în timp ce, în dreptul civil sau în cel comercial, tranzacția este un contract numit, al cărui obiect este evitarea sau oprirea unui proces judiciar.

Se pare că bancherii și-au creat nu doar un vocabular juridic, dar și un sistem de drept al lor, influențat de dreptul american (există, din câte vedem, și un „imperialism juridic”), care, importat rapid în sistemul de drept românesc, devine de neînțeles și generează teribile confuzii. În redactarea Enciclopediei Juridice Române, am încercat cel puțin să pornim la drumul anevoios al îndreptării acestei situații neplăcute, dacă nu chiar periculoase.

Pentru civilişti, nulitatea absolută este o stare care poate fi invocată spre a determina lipsirea unui act juridic de efectele sale, fără ca exercițiul dreptului la acțiunea respectivă să fie limitat în timp. Pentru

penaliști, luând-o pe drumul unor aberații legislative, probabil, contestația în anularea unei decizii afectate de vicii cu caracter absolut este prescriptibilă. Să existe, așadar, două tipuri de nulitate absolută?! Nici vorbă! Legiuitorul poate crea câte tipuri dorește, dar logica științei dreptului nu admite decât un singur tip. Pentru identitate de rațiune, identitate de soluție. În volumul de față, am încercat să rezolvăm problema măcar prin uniformizarea vocabularului juridic.

Legiuitorul român, în lipsa-i de înțelepciune, după ce a unificat legea civilă cu cea comercială, ignorând diferența între raporturile subiectelor de drept civil și raporturile subiectelor de drept comercial, a socotit util să renunțe la sintagma explicită „societate comercială”, în favoarea termenului sec, dar plurisemantic, „societate”. În Enciclopedia Juridică Română, am menținut sintagma „societate comercială” și am evidențiat diferențele între dreptul civil și dreptul comercial (acesta ca ramură distinctă de drept, iar nu ca ramură de drept civil), precum și între ele și dreptul comerțului internațional (care este altceva decât pur și simplu dreptul raporturilor juridice comerciale complicate cu elemente de extraneitate). Știința dreptului obligă!

Grăbiți să preia tot ce este occidental, inclusiv în drept, mulți autori români se referă la societățile comerciale cu termenul de drept american „companie” sau „corporație”. Ne-am străduit să revenim la conceptul de drept românesc, cu atât mai mult cu cât între societățile de *common law* american și societățile comerciale de drept continental european există nu doar diferențe de denumire, ci și unele diferențe de regim juridic.

Pluralul sintagmei „subiect de drept” este, pentru civilști, „subiecte...”, iar pentru penaliști, „subiecți”. Am optat pentru „subiecte de drept”, inclusiv pentru a marca adeziunea noastră fermă față de ideea că regina dreptului este civilul. Asta într-o vreme în care mulți încearcă să facă din „penalism” o dogmă juridică pusă sub semnul infailibilității.

OBSTACOLELE NOASTRE

Contrar așteptărilor, elaborarea volumului al patrulea al Enciclopediei Juridice Române s-a dovedit a fi mai dificilă decât cea a volumelor precedente.

1. Declinul școlii românești de drept. Prima cauză a acestei situații a fost una biologică: unii dintre contributorii cu care s-a plecat la drum s-au dus să se întâlnească cu Creatorul lor. Cu durere, am fost nevoiți să menționăm numele lor în chenar negru.

Alții au decis să facă din statutul de pensionar virtual statut de pensionar „cu drepturi depline”. Nu am putut contesta această alegere, deși am regretat-o. Deși trist, faptul nu ar fi fost tragic pentru continuarea proiectului Enciclopediei Juridice Române dacă am fi trăit în una dintre acele epoci în care discipolii își întreceau măestrîii. Nu este însă cazul nostru.

Școala românească de drept postcomunistă a produs mai mult excedențe decât eminențe, ducând la penuria elitelor reale; în multe cazuri epigoni, în și mai multe avortoni, rareori campioni. Enciclopedia Juridică Română a oferit ocazia emergenței unei noi aristocrații a dreptului românesc. Câți și cât au valorificat-o, rămâne ca timpul să decidă.

Deocamdată, tot ceea ce putem face este să îndreptăm un gând pios și recunoscător în amintirea celor care, de-a lungul timpului, au ridicat știința dreptului românesc la nivelul recunoașterii internaționale, contribuind chiar la îmbogățirea patrimoniului doctrinei juridice universale. Parafrazându-l pe Barbu Ștefănescu Delavrancea, el însuși jurist, ne punem și noi întrebarea retorică: unde sunt Dimitrie Alexandrescu, Petre Anca, George Antoniu, Victor Babiuc, Gheorghe Beleiu, Șerban Beligrădeanu, Matei Cantacuzino, Octavian Căpățînă, Mihai Constantinescu, Francisc Deak, Vintilă Dongoroz, Mihail Eliescu, Yolanda Eminescu, I.L. Georgescu, Sanda Ghimpu, Constantin Hamangiu, Aurelian Ionașcu, Traian Ionașcu, Romulus Ionescu, Mircea Lepădătescu, Ion Gheorghe Maurer, Istrate Micescu, Emil Molcuț, Ion Nestor Sr., Vespasian Pella, Dumitra Popescu, Tudor-Radu Popescu, Nestor Prisca, Ion Rucăreanu, Lucian Stângu,

Constantin Stătescu, Ilie Stoenescu, Ion Traian Ștefănescu, Ioan Tanoviceanu, Nicolae Titulescu, Constantin Tomulescu, Savelly Zilberstein, Victor-Dan Zlătescu... pentru a nu rosti decât câteva nume (așezate în ordine alfabetică) ale celor deja dispăruți, dintre mai multele care merită pomenite?! Pământ! Și pe umerii lor stă marea gândire juridică a națiunii române ca pe umerii unor uriași. Poate, cândva, un volum al Enciclopediei Juridice Române le va fi în totalitate dedicat.

Aceștia, ca să continuăm cu o parafrază a lui Giuseppe di Lampedusa, au fost gheparzii, leii școlii românești de drept; le-au urmat, de prea multe ori, lupii și oile, care, cu toții, lupi și oi, s-au crezut a fi sarea pământului. Ce va veni, vom vedea. Enciclopedia Juridică Română ar fi de dorit să fie o sursă de optimism care să ne susțină în convingerea, exprimată cândva în alt context de Petru Rareș, că „vom fi iarăși ce am fost și mai mult decât atât!”.

2. Moravuri decadente și vremuri vitrege. O a doua cauză a dificultăților în realizarea acestui volum este una psihosocială sau psihopolitică. Adică una ținând de vremuri și moravuri.

i. Pe de o parte, trăim timpuri în care totul este monetizat, în care noblețea spiritului nu are valoare de piață. Cu cât mai puțini sunt cei care pot fi, cu atât mai mulți sunt cei care vor să aibă. Or, o operă asemenea Enciclopediei Juridice Române este despre a dăru, iar nu despre a avea.

În una dintre poeziile sale, intitulată „Testament”, Tudor Arghezi scria, adresându-se unui urmaș imaginar: „Nu-ți voi lăsa drept bunuri, după moarte, / Decât un nume adunat pe-o carte, / În seara răzvrătită care vine / De la străbunii mei până la tine”. Foarte puțini dintre juriștii români contemporani se mai gândesc că cel mai de preț bun lăsat copiilor lor după moarte ar fi numele lor așezat pe o carte, precum Enciclopedia Juridică Română, care încearcă să facă legătura dintre drept și dreptate, dintre drept și adevăr, dintre drept și justiție sau dintre drept și lege, pe linia eforturilor făcute de înaintașii lor ridicați pentru a concilia maxima „*fiat justitia, pereat mundus*” cu maxima „*summum ius, summa iniuria*” ori pentru a desluși înțelesul definirii dreptului ca „*ars boni et aequi*”. Tocmai de aceea, efortul celor care au contribuit la elaborarea Enciclopediei Juridice Române merită remarcat, apreciat și respectat, chiar dacă rezultatul este mai puțin decât perfect.

ii. Pe de altă parte, după crizele financiare care s-au înlănțuit din 2008 și până azi, amorsate de o combinație letală între lăcomie și iresponsabilitate, urmate de starea de isterie și depresie indusă de covidocrație, pentru a trece în atmosfera demoralizantă a războiului total dintre Occidentul colectiv și Sudul colectiv, disponibilitatea pentru munca de cercetare juridică a tins către zero.

Acolo unde armele vorbesc, muzele tac. Inclusiv muza științei dreptului. Acolo unde dreptul forței anihilează forța dreptului, gustul pentru marile opere de doctrină juridică se atrofiază. Aceasta din păcate, căci tocmai asemenea vremuri de rătăcire cer întoarcerea la principii, inclusiv cele de drept, cer soluții juridice, cer elaborări doctrinale profunde și sofisticate.

Apelul la forța fizică consemnează un eșec al dreptului. Războiul, revoluția, rebeliunea, răscoala vizează răsturnarea unei ordini juridice ajunse la limitele ei istorice, care nu mai este capabilă să dea răspunsurile necesare pentru asigurarea echilibrelor economice, armoniei sociale și coexistenței identitare. Revenirea la pace înseamnă adoptarea unei noi ordini. Pentru ca aceasta să fie durabilă, este indispensabil ca regulile ei să fie nu doar rezultatul unui anumit raport de forțe, ci și expresia constantelor dreptului. Iată de ce neliniștile juristului pe timp de război ar trebui să ia nu forma tăcerii, ci să împingă spre un activism intelectual sporit. Pacea durabilă nu se poate obține decât prin drept; altminteri, ea va fi doar o scurtă pauză într-un război care se va relua la infinit.

Efortul realizării Enciclopediei Juridice Române a demonstrat că prea puțini sunt profesioniștii dreptului cărora grijile existențiale nu le anulează elanurile intelectuale. Cei care și-au păstrat acest elan trebuie cu atât mai mult prețuiți.

3. Atrofierea culturii juridice. Pentru a elabora doctrină juridică, a fost nevoie să se alcătuiască o echipă de doctrinari. Adică de profesioniști care au cultură juridică, iar nu numai informație legislativă, care au ajuns la esența înțelepciunii dreptului, care caută constantele dreptului în practica socială și exigențele economiei, pentru care măiestria juridică și măreția dreptului stau în capacitatea de a oferi soluții principiale unor probleme la care legiuitorul nu s-a gândit și nici nu avea cum să se gândească, iar nu să speculeze lacunele textului de lege, ca și pe cele din ignoranța judecătorilor (sic!), pentru a obține victorii în instanță cu efecte sociale contraproductive.

S-a dovedit că asemenea contributori sunt greu de găsit. Juriști cu mari pretenții nu se pot rupe de textul legii. Condiției puse de coordonatori, de a scrie texte de drept, iar nu de a descrie legislația, unii contributori potențiali i-au răspuns sincer că toată viața profesională au dedicat-o citirii legilor și nu sunt dispuși să își întoarcă, la final de carieră, fața către dreptul ascuns dincolo de orizontul textului legislativ.

A fost un efort uriaș inclusiv cel de a-i determina pe unii contributori (mai ales cei specializați în ramurile dreptului cu caracter foarte tehnic, precum dreptul procesual, dreptul administrativ sau partea specială a dreptului penal) să evidențieze rațiunea sau logica legii avute în vedere, motivele avute de legiuitor pentru a adopta o anumită dispoziție legală, și nu alta. Produsul legiuitorului, neîndoielnic marcat de voluntarismul său, bazat pe puterea politică, a apărut multora a fi mai important decât filosofia sau ideologia acestuia. Aceasta chiar dacă textul de lege este perisabil și schimbător.

Or, spre exemplu, în ceea ce privește partea specială a dreptului penal, definiția legală a unei infracțiuni ori a alteia este cu adevărat mai puțin importantă din perspectiva științei dreptului (deși, desigur, și exegeza legii penale are importanța sa, cel puțin pentru înțelegerea și perfecționarea metodei de interpretare), decât politica penală a legiuitorului și coerența acesteia cu o anumită teorie/ideologie, care circumscrie modul de organizare a societății, la rândul său bazat pe considerente obiective.

Ceea ce am făcut, în cazurile în care nu s-a reușit desprinderea de textul de lege în favoarea filosofiei dreptului, a fost să eliminăm toate trimiterile la numere și titluri de legi sau numere de articole, toate trecătoare, păstrând textul legii fără ghilimele (legislația nu poate fi plagiată), atunci când el a fost atât de explicit, de clar și de inspirat încât nu a putut primi din partea celui care l-a invocat o redactare mai limpede și mai adecvată unei exprimări științifice. Excepție au făcut referirile concrete (cu număr de articol și de lege), pe de o parte, la textele invocate (inclusiv cele ieșite din vigoare) pentru a prezenta evoluția istorică a materiei, precum și, pe de altă parte, la cele deficitare din punctul de vedere al științei dreptului și la care contributorii s-au raportat critic. Am citat textele cu care nu suntem de acord și ni le-am însușit fără a le mai cita pe cele cu care suntem de acord din perspectivă științifică, o eventuală modificare a legislației neputând afecta opțiunea noastră. De asemenea, din motive practice, au fost menținute trimiteri la unele instrumente juridice de drept internațional, precum și la unele decizii care fac parte din jurisprudența instanțelor internaționale.

Situațiile în care, din diferite motive, aceste exigențe/reguli s-au dovedit imposibil de aplicat, urmează a fi îndreptate în edițiile viitoare ale Enciclopediei Juridice Române.

4. Deficitul de cooperare pe orizontală. Dorința de a reface viziunea holistică asupra dreptului, ca și aceea de restabili unitatea limbajului juridic (atât în ceea ce privește vocabularul, cât și gramatica) impuneau cooperarea între experții diferitelor ramuri de drept. Ei trebuiau să stabilească împreună ce îi unește și ce îi separă, pe de o parte, cu privire la forma exprimării mesajelor lor profesionale și, pe de altă parte, referitor la fondul respectivelor mesaje.

În acest sens, este extrem de important, spre exemplu, să se concilieze poziția comercianților, care, înțelegând că de viteza de circulație a capitalului depinde mărirea câștigului urmărit de orice comerciant (*finis mercatorum est lucrum*), concep și interpretează legile în așa fel încât să accelereze intrarea în raporturi juridice cu asumarea de risc sporit (securitatea dinamică a circuitului civil), și poziția penaliștilor, gata să trateze ca element constitutiv al unei infracțiuni angajarea într-o relație contractuală fără a se fi verificat

riguros în prealabil, cu scopul evitării oricărui risc, dacă realitatea este diferită de aparența pe care s-a bazat consimțământul.

De asemenea, este necesar să se înțeleagă de ce procedura civilă este mai permisivă cu privire la anularea hotărârilor judecătorești lovite de nulitate absolută decât procedura penală, în condițiile în care, în primul caz, în joc sunt doar drepturi patrimoniale, iar în al doilea, drepturi fundamentale ale omului, precum libertatea.

Multe întrebări similare se ridică în relația dintre dreptul constituțional și dreptul administrativ.

În prezentul volum al Enciclopediei se vor găsi răspunsuri pentru ieșirea din aceste dileme, ca și din multe altele similare, dar, în majoritatea cazurilor, la ele s-a ajuns prin medierea coordonatorilor generali, iar nu prin dialogul direct între reprezentanții cercetării juridice a ramurilor de drept implicate. Delimitarea legislației și obiectului cursurilor universitare, urmate de specializarea profesioniștilor dreptului pe ramuri, a afectat grav, din câte se pare, apetența pentru cooperarea pe orizontală între experții ramurilor diferite.

Excepțiile de la această nefericită regulă au fost puține și nu poate trece neobservat meritul modului de concepere a Enciclopediei Juridice Române pentru a le fi impulsionat și obținut. Interdisciplinaritatea și pluridisciplinaritatea sunt obiective care trebuie urmărite în continuare, inclusiv pentru ca știința dreptului să reflecte realitatea socială în integralitatea ei și să fie eficientă în asigurarea armoniei ei.

5. Deficitul de critică pe verticală. Pe de altă parte, simultan cu constatarea inapetenței pentru cooperare pe orizontală, elaborarea Enciclopediei Juridice Române a revelat atrofierea spiritului critic pe verticală. Este vorba despre verticala excelenței profesionale în cadrul aceluiași domeniu din știința dreptului.

Egalitarismul dogmatic, care domină societatea contemporană, a aplatizat ierarhia calității profesionale și în ceea ce privește cercetarea și învățământul juridic sau, mai exact, a creat imaginea falsă a unei asemenea aplatizări. Or, dacă toți suntem egali în toate privințele, diferențierile realizându-se doar pe criterii birocratice de tip cantitativ, nimeni nu își mai ia în serios rolul de a coordona un grup de cercetători/contributori chemați să realizeze o operă științifică, altfel decât sub aspect administrativ, și aceasta la un nivel minimal, ca simplă curea de transmisie între contributorii originari și editori.

Cândva, marii noștri profesori de drept îi muștruluiuau temeinic pe mai tinerii colegi, împingându-i în dezbateri științifice apte a le dezvolta gândirea critică și personalitatea profesională. Cu timpul, cei care împărtășeau convingerile științifice ale mentorilor rămâneau alături de aceștia, iar, după dispariția lor, le continuau opera. Astfel, s-au format școli de gândire juridică alternative, care au durat timp îndelungat. Cei care ajunseseră la alte concluzii se alăturau altor școli de gândire sau își creau propriul soclu științific. În fine, cei a căror personalitate era strivită de superioritatea profesională manifestă a elitelor profesiei se retrăgeau din joc, ocupând apoi poziții marginale în cadrul acesteia. Nu toți pot ajunge la vârful piramidei. Fiecare trebuie să își știe locul și să își îndeplinească exemplar menirea pe acel loc, spre binele tuturor, fără a sluiji teoria potrivit căreia omul tinde spre suprema incompetență.

Astăzi, o asemenea abordare este incorectă politic. Pe plan științific, aceasta a dus la transformarea dialogului productiv într-o sumă de monologuri paralele, care, predici în deșert, generează sterilitate intelectuală.

Constituind colective de lucru pe specialități, puse sub coordonarea unui profesionist consacrat, organizatorii actului de elaborare a Enciclopediei Juridice Române au urmărit fertilizarea unor dezbateri între persoane aflate pe trepte diferite ale măiestriei profesionale, care să își manifeste pe deplin personalitatea, recunoscând, totodată, superioritatea acolo unde ea este. În unele cazuri, obiectivul a fost atins. În altele, coordonatorii colectivelor pe domenii au refuzat să își exprime formal dezacordul cu contributorii coordonați și să modifice, după caz, mesajele acestora, cel puțin pentru a asigura o unitate de abordare în cadrul aceleiași ramuri. În atari situații, sarcina a revenit coordonatorilor generali.

O atare timiditate profesională s-a manifestat, de altfel, și în raport cu tezele susținute de specialiști care nu au participat la elaborarea Enciclopediei. Desigur că fiecare are dreptul la opinii, și, în mod inevitabil

astfel, apare un pluralism doctrinal. Acesta este un fapt pozitiv. Dacă nu vom avea însă tăria de caracter de a ne susține propria opinie, neîndoielnic decent și rațional, și nu vom avea curajul de a critica opiniile cu care suntem în dezacord, firește, cu eleganță și bună-credință, nu vom face decât să răspândim confuzie și să oprim progresul gândirii.

Nefiind vorba despre un tratat în care opiniile concurente să fie prezentate pe larg, în cadrul Enciclopediei Juridice Române s-a solicitat contributorilor să comunice curajos propria opinie, fără a mai trebui să își caute acoperire în părerile altora. Doar atunci când s-a dovedit a fi absolut necesar și în măsura în care a fost posibil, au fost menționate rezumativ și punctele de vedere opuse, astfel încât cititorul să fie avizat și să înțeleagă diversitatea doctrinală în cadrul căreia primește o anumită informație. Curajul opiniei este o calitate la fel de mare cu cea a respectului pentru diversitatea opiniilor. Enciclopedia a încercat să le exprime, încurajeze și respecte pe amândouă.

6. Politizarea științei dreptului. Un alt obstacol care a trebuit neapărat depășit a fost politizarea științei dreptului. Astfel de situații s-au întâlnit în materia dreptului Uniunii Europene (UE), dar mai ales în aceea a dreptului constituțional.

În ceea ce privește dreptul european, specialiștii au rezerve (justificate politic) în a recunoaște faptul real că, în calitate de uniune de state și de cetățeni, UE este deja o federație, fie ea și federație *sui-generis* de state-națiune suverane, dar sunt dispuși să accepte aberația juridică a supremației normelor adoptate de legislativul UE, adică a dreptului UE, în raport cu Constituțiile statelor membre.

În același timp, majoritatea constituționaliștilor români, mânați de servilism politic, nu pregetă în a afirma, fără niciun suport în textul Constituției, că România este o republică semiprezidențială, cu un executiv bicefal, în fruntea căruia prim-ministrul și un așa-zis „șef al statului” își împart competențele de-a lungul unei linii care ar separa, chipurile, politica internă de cea externă (politică externă acoperind și domeniile apărării și securității naționale), dar nu scot un cuvânt asupra caracterului dual al guvernării, caracterizat prin aceea că, pentru a evita abuzul de putere executivă, politicile monetară, de emisiune și de credit sunt date în competența Băncii Naționale a României, autonomă în administrarea lor și având o conducere numită, ca și cea a Guvernului, de către Parlament, precum și responsabilă, la fel cu Guvernul, exclusiv în fața acestuia.

Continuând linia volumelor precedente ale Enciclopediei Juridice Române, și volumul de față pune lucrurile la punct. Constituția României deține supremația în ordinea de drept a UE, asemenea Constituțiilor naționale ale tuturor celorlalte state membre (chiar dacă ar fi dorit-o, România neputând atribui Uniunii mai multe competențe decât statul membru care și-a rezervat exercițiul direct al celor mai multe atribute suverane), în timp ce UE este o (con)federație *sui-generis* de state-națiune care nu au cedat suveranitatea, ci doar au delegat unor instituții politice transnaționale exercițiul unor componente ale suveranității lor (cu rezervarea dreptului de a retrage delegația). De asemenea, în ordinea constituțională română, Președintele Republicii nu face parte din și nu conduce niciuna dintre puterile statului definite și delimitate de Constituție (legislativă, executivă și judecătorească), el neputând lua nicio decizie cu caracter executiv, întrucât nu este investit cu *imperium*, ci este mediator între acestea, ca și între stat și societate (adică între „clasa politică” și comunitatea civică și multiculturală națională/română), scop în care beneficiază de *auctoritas/potestas* (autoritatea morală certificată pe calea alegerilor universale directe).

În același context, în volumul de față, Enciclopedia Juridică Română continuă opera de clarificare a distincției dintre statutul și rolurile sociale ale judecătorilor (membri ai puterii judecătorești, cu atribuțiile specifice unei adevărate puteri independente în raport cu celelalte), procurorilor (membri ai executivului, ca avocați ai statului, aflați sub autoritatea ministrului justiției, dar bucurându-se de autonomia necesară pentru a nu fi transformați în instrumente ale eventualelor abuzuri ale puterii executive) și avocaților (omologi ai procurorilor, prin duelul cu care se garantează egalitatea armelor în procesul judiciar și se apără drepturile individuale fundamentale ale omului și cetățeanului). Prin includerea formală a judecătorilor și procurorilor

în categoria magistraților, precum și în instituția „autorității judecătorești”, cu plasarea avocaților în afara unor asemenea concepte și structuri, s-a creat iluzia ajuridică, potrivit căreia judecătorii s-ar afla într-un fel de parteneriat cu procurorii, opus avocaților, deși inclusiv aceștia îndeplinesc o funcție de interes public, lăsând executivul fără apărare în procesul judiciar și conferind justițiabilului posibilități de apărare a drepturilor sale inferioare celor puse la dispoziția puterii publice.

Enciclopedia Juridică Română, în volumul de față, ca și în cele precedente, lămurește toate aceste aspecte, restabilind echilibrul juridic între puterile statului și punând funcționarea lor sub comandamentul apărării drepturilor fundamentale ale omului, a drepturilor individuale cetățenești. Aceasta în ciuda opoziției anumitor cercuri de interese politice, care, pentru a-și promova agenda, s-au urcat inclusiv pe baricadele conștiinței juridice, infectând unele mesaje ale științei dreptului.

PERPLEXITĂȚILE NOASTRE

Lupta pentru a reda științei dreptului supremația în raport cu legislația și, totodată, pentru a elibera știința dreptului de constrângerile voluntarismului politic, luptă purtată cu armele cercetării științifice obiective și oneste, i-a condus pe contributorii implicați în realizarea prezentului volum al Enciclopediei către adevărate descoperiri, generatoare de legitimă perplexitate.

1. Neconstituționalitatea legilor. Astfel, am putut constata că, în corpul legislației române, normele neconstituționale abundă fără ca garanții Constituției [îi avem în vedere, în primul rând, pe Președintele Republicii și Avocatul Poporului, dar și pe toate celelalte persoane îndreptățite la sesizarea Curții Constituționale a României (CCR)] să se sinchisească de asta.

Spre exemplu, Constituția României prevede inechivoc că Președintele Republicii are atributul de a „încheia” tratatele internaționale „negociate de Guvern”, acestea intrând în vigoare numai după ratificarea de către Parlament; parcurgerea acestei proceduri conferă instrumentelor de drept internațional statut național (ele devin, astfel, norme de drept intern).

Ca și inițiativele legislative sau proiectele de lege, așadar, tratatele internaționale (negociate de Guvern și semnate de Președinte) recunosc Parlamentului puterea decidentului ultim, ceea ce este firesc, ținând seama de importanța lor în ordinea de drept național, cu o garanție de oportunitate și constituționalitate constând în dreptul Președintelui-mediator al Republicii de a cere motivat puterii legislative (în cazul legilor), înainte de promulgare, și puterii executive (în cazul tratatelor), înainte de ratificare, pentru o singură dată (mai multe dați ar deschide calea abuzului), să reflecteze asupra conținutului actelor respective. Dacă se ridică și probleme de neconstituționalitate, ca garant al Constituției, Președintele mai are la dispoziție și procedura sesizării CCR, fără a putea însă să oprească, prin decizia sa, intrarea în vigoare a legii sau tratatelor în discuție.

În ciuda acestor dispoziții ale legii fundamentale, care configurează o anumită ordine constituțională, bazată pe o distribuție strictă a puterii, prin norme infraconstituționale au fost sporite constant puterile Președintelui, fără a fi sporită, cel puțin, în mod corespunzător, și răspunderea acestuia. (Evident, și sporirea răspunderii prin legi ordinare sau organice tot neconstituțională ar fi fost, dar măcar ar fi salvat coerența, funcționalitatea și securitatea sistemului.)

Punând cap la cap dispozițiile de drept constituțional cu cele de drept administrativ, contributorii de specialitate ai Enciclopediei Juridice Române au observat că metodologia încheierii tratatelor internaționale conferă Președintelui Republicii competența de a fi negociator direct și, chiar mai mult decât atât, cea de a îngrași, prin mandate specifice date Guvernului, libertatea de negociere a acestuia, care, altminteri, potrivit Constituției, este singurul realizator al politicii interne și externe a statului, sub controlul exclusiv al Parlamentului. Prin urmare, împotriva Constituției, de ani mulți, Președintele intervine în tratativele internaționale ale executivului nu *ex post*, ci *ex ante*, nu cu caracter de recomandare, ci cu caracter imperativ, și nu conform cu programul guvernamental aprobat de Parlament, ci fără consultarea legislativului. Procedând astfel, Președintele nu răspunde în fața nimănui pentru deciziile sale, căci ele sunt „legale”, iar

procedură de control nu există. De ce să reglementezi controlul unor activități pe care cel care le îndeplinește în fapt nu era prevăzut să le îndeplinească în drept (constituțional)?!

CCR, care nu se poate autosesiza, a fost de multe ori chemată să verifice constituționalitatea normelor adoptate de Parlament. Asemenea solicitări au fost formulate însă atunci când legile reclamate au adus atingere unor interese individuale sau de grup. Când ordinea publică a fost afectată cu privire la principiile de organizare și funcționare a statului, legile neconstituționale au fost lăsate să își vadă nestingherite de drum. Legătura între modul general de organizare a statului, pe de o parte, și garantarea drepturilor fundamentale ale cetățenilor, pe de altă parte, pare a nu fi fost sesizată. Românii sunt activi în apărarea drepturilor lor, dar nu și în apărarea statului lor, a organizării politice a națiunii lor, a principiilor pe care se bazează organizarea societății lor, în ansamblul ei.

Din acest punct de vedere, constatând dezordinea constituțională în care se găsește sistemul legislativ românesc în momentul apariției prezentului volum al Enciclopediei, vorbim și despre o carență gravă a educației juridice sau juridico-civice de masă. O carență care se cere rapid înlăturată, evident, printr-o implicare civică sporită a cetățenilor cu studii juridice și a instituțiilor academice de profil juridic.

2. Contradictorialitatea legilor. Cercetarea prilejuită de realizarea volumului al patrulea al Enciclopediei Juridice Române a oferit și prilejuri de perplexitate la constatarea unui nivel neașteptat de mare al legilor care contrazic nu numai știința dreptului, dar se contrazic și între ele.

Legea civilă română a inclus de la nașterea României moderne, în timpul tuturor regimurilor politice care s-au succedat în istoria națională, așa-numitele „norme conflictuale”, la care se recurge atunci când se pune problema de a identifica legea aplicabilă unui raport juridic cu elemente de extraneitate. Evident, dacă, prin normele de drept internațional privat române, legiuitorul român a ordonat instanței competente să aplice, în scopul soluționării litigiului cu care a fost sesizată, o lege străină, aceasta fiind element de drept, asemenea oricărei legi, judecătorul român se presupune că o cunoaște și, în orice caz, este obligat să o cunoască. În asemenea situații, se aplică principiile *nemo censetur ignorare legem* și *iura novit curia*. Fiind obligat să cunoască legea străină pe care este chemat să o aplice, judecătorul va trebui să facă demersuri în vederea cunoașterii ei efective, părților litigante nepundându-li-se cere să facă ele proba legii respective. Normele conflictuale trimit la sisteme de drept considerate a fi adecvate pentru judecarea cauzei, iar nu la situații de fapt care au a fi dovedite de cei care le invocă în apărarea pretențiilor lor.

Iată însă că același legiuitor român, atunci când a adoptat Codul de procedură civilă, își schimbă părerea (întrucât „poate”) și, trecând peste distincția între regimul de drept și situația de fapt, îl scutește pe judecătorul român de cunoașterea legii străine aplicabile cauzei pe care o are de soluționat, cerând părților interesate nu doar să îi probeze conținutul, ci și să o invoce (de parcă am fi în prezența unui element de fapt prezentând un interes privat exclusiv), altminteri, se subînțelege, ei urmând a judeca pe baza legii române. Aceasta chiar dacă legea română însăși a dispus ca judecata să aibă loc prin aplicarea legii unui alt stat. Cum va fi recunoscută și executată apoi hotărârea judecătorească a instanței române pe teritoriul unui alt stat, acolo unde se află bunurile sesizabile din care cel care a câștigat procesul se poate îndestula, legiuitorul român nu s-a mai gândit.

Lucrurile nu s-au oprit însă aici, întrucât același legiuitor, crezând că ușurează viața judecătorilor români, i-a scutit pe aceștia chiar și de aplicarea tratatelor internaționale ratificate de România, dacă ele „nu au fost integrate” în legile aplicabile cauzei. Dispozițiile de drept procesual civil român, adoptate, desigur, de parlamentari lipsiți de un minim de cunoștințe de drept, în condițiile în care avizele Consiliului legislativ sunt doar obligatoriu de cerut, dar nu și obligatoriu de respectat, sfidează și textul constituțional. Potrivit acestuia, tratatele internaționale, odată ratificate de Parlament, fac parte din dreptul intern; deci capătă statutul unei legi naționale. Cum să fie atunci scutită instanța română de cunoașterea și aplicarea lor, dacă ele nu au fost recepționate în alte legi naționale? În plus, legiuitorul român nu știe că, în dreptul internațional privat, prin lege aplicabilă se înțelege un întreg sistem național de drept, iar nu un anumit act normativ.

Prin urmare, când unui raport juridic cu elemente de extraneitate îi este aplicabilă legea română, întregul sistem legislativ român îi este aplicabil, după caz; deci inclusiv tratatele internaționale ratificate și „naționalizate” de el.

Explicația găsită de participanții la redactarea Enciclopediei pentru împrejurarea că asemenea contradicții nu au fost sesizate până acum este aceea că ele implică unele norme legislative de stil (cum ar fi cea referitoare la obligația judecătorilor de a cunoaște legea aplicabilă), la care practicienii nu se referă în mod curent, sensul lor fiind de la sine înțeles și bazat pe bunul-simț, iar nu pe textul de lege. Chiar și așa, astfel de contradicții nu sunt nici binevenite, nici tolerabile. Mai presus de toate, ele sunt simptomul unor deficiențe grave ale sistemului de adoptare a legilor în România.

Enciclopedia Juridică Română trage, astfel, un semnal de alarmă, indicând că ceva trebuie făcut. La infinit nu se poate merge astfel. Revolta legilor obiective ale domeniilor reglementate juridicește împotriva legilor subiective așezate sub semnul unui voluntarism politic ajuridic este la un pas distanță.

3. Dreptul sub influența mass-media. Contributorii Enciclopediei Juridice Române s-au străduit din greu să găsească în Constituția României sintagma „șeful statului”, frecvent folosită în diverse lucrări de specialitate românești și aflată în legile fundamentale ale altor state. Aceasta nu a fost găsită. Pur și simplu nu există. Adunarea Constituantă nu a adoptat-o.

Explicația misterului pentru care, din înălțimea catedrelor, la cursurile de drept constituțional, studenților li se vorbește despre „instituția șefului statului” român, care, printre altele, ar mai fi și co-șef al executivului într-o republică semiprezidențială în care respectivul „șef” ar fi cel puțin titularul politicii externe și de apărare, potrivit unui model francez, în fapt niciodată urmat de către legiuitorul nostru constituant, a fost că „așa apare în presă” (sic!). Prin urmare, presa (de cele mai multe ori fie incompetentă, fie anexată intereselor de grup) dă tonul discursului academic, iar nu catedra universitară indică linia de urmat pentru presă. Ceea ce este uluitor, dar mai presus de orice, trimite societatea într-o ordine constituțională fictivă, banalizând o adevărată lovitură de stat continuată.

Faptul, invocat ca scuză pentru preluarea mecanică a tezelor mediatiche, că în România Președintele Republicii este ales prin vot universal și direct nu schimbă caracterul ordinii republicane, forma parlamentară, semiprezidențială sau prezidențială a republicii depinzând de atribuțiile conferite de Constituție Președintelui, iar nu de felul în care este ales. La fel sunt aleși și președinții Austriei și Portugaliei, și niciodată nimeni nu a susținut că acestea ar fi republici semiprezidențiale. Inclusiv cu privire la acest aspect, Enciclopedia Juridică Română face lumina necesară.

În acest domeniu și în altele (cu referire la dreptul UE sau dreptul penal, de pildă), presa a creat o eroare comună.

„*Error communis facit ius*” este un adagiu de drept civil. Teoria aparenței a amplificat, în dreptul comercial, sub presiunea exigențelor obiective ale schimbului de valori, spațiul juridic necesar pentru ca manifestarea de voință aparentă să ia locul celei reale și să producă efecte juridice valabile în folosul terților de bună-credință.

Se poate merge însă până acolo încât să se spună că o eroare comună – mai ales una degajată cu rea-credință (căci și incompetența iresponsabilă crasă tot rea-credință este, potrivit adagiului „*culpa lata dolo aequiparatur*”) – creează norme imperative de drept public, permițând modificarea ordinii constituționale, a ordinii publice în special? Chiar și în dreptul privat (respectiv în dreptul comercial și în dreptul comerțului internațional) s-a conchis că uzanțele comerciale nu pot prevala decât în raport cu normele subsidiare, iar cutuma poate apărea doar prin interstițiile normelor imperative, nu împotriva acestora.

Răspunsul la întrebarea pusă mai sus este, așadar, negativ. El se menține astfel inclusiv în împrejurările în care eroarea comună a fost preluată și consolidată prin legi infraconstituționale sau, după caz, prin acte administrative care adaugă la lege sau o modifică. Faptul că toată lumea (sub influența *mass-media*) crede în mod greșit că România este o republică semiprezidențială sau că deciziile CJUE lasă fără efect deciziile CCR

sau că procurorii trebuie să se bucure de aceeași independență ca judecătorii etc. nu poate fi un temei legal pentru abaterea de la dispozițiile constituționale, de la principiile dreptului în general. Faptul că asemenea erori au fost preluate în legi infraconstituționale nu modifică ordinea constituțională prevăzută de legea fundamentală. Această interpretare se menține și atunci când este vorba despre acte administrative care fie derogă de la lege, fie pun în aplicare legi neconstituționale.

Cu titlu mai general, trebuie spus că opiniile presei cu privire la ceea ce este legal sau ilegal, ce este ordine juridică și ce se află în afara ordinii juridice nu pot fi invocate sau luate în considerare nicăieri pentru a legitima acte juridice ilegale sau a delegitima acte juridice legale.

Aceasta nu înseamnă că *media academică* trebuie să intre într-un război cu *mass-media*, cu media socială, populară, profană. Ceea ce Enciclopedia Juridică Română face este să alerteze cu privire la un fenomen nociv, care subminează guvernarea legii (așa-numitul „stat de drept”) zi de zi, ceas de ceas și în proporții de masă, și să propună organizarea unei cooperări responsabile între factorii de comunicare socială și administratorii rețelelor sociale, pe de o parte, și reprezentanții *Almei mater*, pe de altă parte, în scopul realizării unei opere de educație publică corectă în domeniul juridic. Dacă o asemenea conlucrare nu se va putea obține, specialiștii dreptului vor trebui să abandoneze confortul aulei academice și să iasă în agora, în arena publică, pentru a-și apăra profesia, dând mesajele juridice corecte, iar nu imitând servil tezele pseudo-juridice ale presei (neinformate sau politizate).

4. Marginalizarea unor ramuri de drept fundamentale. Elaborarea Enciclopediei Juridice Române a mai pus în lumină o realitate îngrijorătoare, a cărei revelare generează perplexitate: există ramuri de drept pe cale de dispariție, iar asta nu pentru că nu ar mai fi necesare, ci pentru că nu sunt suficient de lucrative și, de aceea, nu mai există interes pentru specializare în domeniile lor. Cu titlu de exemplu și fără a epuiza lista, menționăm teoria generală a dreptului, dreptul internațional privat, criminologia, sociologia juridică, dreptul comparat. Or, așa cum războaiele se pot sfârși din lipsă de combatanți, așa și o ramură de drept se poate usca din lipsa specialiștilor (profesori și cercetători) care să se îngrijească (dacă se poate, cu dragoste și chiar cu pasiune) de ea.

A fost o adevărată odisee identificarea și mobilizarea unor profesioniști de calitate, care să contribuie la elaborarea Enciclopediei cu definiții și comentarii în domenii precum cele menționate anterior. Unele nici nu au fost incluse în volum; cel puțin, nu în mod distinct.

Cum să ne mai mire atunci că am găsit în unele cursuri universitare de drept internațional privat referiri la legi aplicabile străine care... „nu se aplică propriu-zis” (sic!), dar „se iau în considerare atunci când normele lor sunt o condiție pentru aplicarea legii române” (sic!)?! O asemenea șaradă ne duce, cel mult, cu gândul la instituția retrimiterii, când normele conflictuale ale legii străine, desemnată ca aplicabilă cauzei de către normele conflictuale ale forului, retrimite la legea forului (for care poate fi instanța română). Chiar și așa, gândul că unii studenți află că aplicarea legii poate fi „propriu-zisă” sau nu (adică există cazuri în care legea aplicabilă... practic nu se aplică) este tulburător. De asemenea, pentru a ne menține la exemple din același domeniu, în căutarea unor contributory valoroși, am dat peste texte care arată că unii juriști activi în domeniul dreptului internațional privat nu sunt siguri dacă acesta se ocupă de rezolvarea conflictelor de legi în spațiu sau și de aceea a conflictului de legi în timp. (Evident, problema retroactivității sau ultraactivității legii, care are ca obiect rezolvarea conflictelor de legi în timp, nu aparține dreptului internațional privat.)

Inclusiv în condițiile în care se manifestă tendințe de uniformizare și unificare a dreptului care acoperă și materia normelor conflictuale sau în care apariția unor entități așezate pe baze federale, precum UE, șterg distincția între „intern” și „internațional”, reducând numărul contractelor cu elemente de extraneitate, dreptul internațional privat rămâne o ramură de maximă necesitate. El este și o ramură de maximă dificultate.

Din nefericire, raportul dintre calitatea muncii cerute unui specialist în dreptul internațional privat și remunerarea acestei munci este cu totul dezzechilibrat, mai ales dacă se compară cu ceea ce se petrece în

domeniul dreptului penal, al familiei, al succesiunilor etc. Știința nu face casă bună, se pare, cu economia de piață.

Aproximativ la fel se pune problema în domeniul teoriei generale a dreptului. În acest domeniu, de asemenea, specialiștii veritabili sunt pe cale de dispariție. Fapt care nu este de mare mirare, dacă ne gândim că, pentru cei mai mulți juriști, practicieni sau teoreticieni deopotrivă, legea apare a fi tot mai mult obiect al preocupării prioritare în defavoarea dreptului.

Cu relativ puține ore în *curricula* universitară, teoria generală a dreptului plutește pe deasupra celorlalte discipline fără a-și trimite mesajul și a-și înfige rădăcini în fiecare dintre acestea. Ea apare, astfel, multora ca un fenomen exotic, al cărui studiu reprezintă un lux de paradă. Or, elaborarea Enciclopediei Juridice Române a pus în lumină, pe de o parte, nevoia recurgerii permanente la abordări de teorie generală a dreptului integral, precum și, pe de altă parte, aceea a elaborării unor teorii generale de ramură care să o particularizeze pe cea dintâi.

Aceasta înseamnă nu numai mai multe ore de curs și seminar rezervate teoriei generale a dreptului integral, ci înlocuirea, în programul studiilor de licență, a orelor destinate prezentării, mai ales sub aspect legislativ, a unor cunoștințe tehnice de drept, cu cursuri de teorie generală de ramură, alături de care să fie introduse sau amplificate cursurile de criminologie, filosofie a dreptului, sociologie a dreptului, etică, doctrine politice și economice, epistemologie, logică deontică. Licențiații în drept trebuie să fie cunoscători ai dreptului (chiar dacă aceasta ar însemna, la limită, să nu cunoască nicio lege) și să înțeleagă filosofia dreptului, să posede viziune și cultură juridică integrală. Cursurile de tehnică juridică și legislație trebuie introduse în programul masteratelor, acolo unde poate fi aprofundată și detaliată materia părții speciale a dreptului penal, procedura civilă și penală, dreptul falimentului/insolvenței, dreptul notarial, dreptul UE și altele asemenea. Aceasta cu atât mai mult cu cât juriștii care doresc să devină judecători sau procurori vor intra, oricum, în sistemul de studii al Institutului Național al Magistraturii, de la care, desigur, viitorul așteaptă formarea magistraților, iar nu îndocrinarea lor.

5. Apariția unor ramuri de drept nejustificate științific. O asemenea abordare impune respingerea „modelor” juridice care au condus, adesea propulsate și de mărunte interese personale, la apariția unor ramuri de drept artificiale, construite prin simpla adunare a normelor reglementând anumite activități socio-economice. În anumite state membre ale UE se vorbește deja despre „dreptul animalelor”. Unele sisteme naționale de drept au făcut din animale subiecte pasive de drept penal. În materia drepturilor omului se întrevede deja perspectiva apariției „dreptului noii normalități”, care va consacra transpunerea în reguli de drept a neomarxismului de gen.

Așa-zise „ramuri de drept” care formează obiectul de studiu al unor discipline juridice distincte în programele universitare, precum „dreptul construcțiilor”, „dreptul urbanismului”, „dreptul consumatorului”, „dreptul diplomatic”, „dreptul consular”, „dreptul medical” etc., nu sunt decât ansambluri de reglementări cu caracter mai degrabă administrativ, care ordonează aplicarea unor politici sectoriale, fără a exprima vreo doctrină juridică, economică sau politică ori exprimând teorii juridice proprii altor ramuri de drept (cele autentice). Asemenea ansambluri normative pot face obiectul unei specializări postuniversitare, dar nu al unor studii de licență. Totodată, ele nu ar trebui desemnate cu apelativul „drept”, ci cu cel de „legislație”. De exemplu, „legislația urbanismului”, iar nu „dreptul urbanismului”. Să nu luăm numele dreptului în deșert!

Dacă este adevărat că un grup de norme legislative care nu pot genera o teorie generală nu constituie o ramură de drept, reciproca nu este valabilă; nu orice grup de legi care se subsumează unei teorii generale este o ramură de drept. Normele care reglementează raporturile obligaționale sunt calibrate de o „teorie generală a obligațiilor”, dar valoarea acesteia se manifestă numai integrată în teoria generală a dreptului civil, dreptul civil fiind ramura de drept, iar „dreptul obligațiilor civile” este doar o subramură sau un subsistem al acestuia. Fără una dintre ele, dreptul civil își pierde coerența. La fel stau lucrurile și cu „insolvența” care privește viața „societăților comerciale”, acestea fiind părți ale „raportului de drept comercial”. Abia acesta,

„dreptul comercial”, este o ramură de drept veritabilă, iar nu „dreptul insolvenței” sau „dreptul societăților comerciale”, chiar dacă există o teorie generală a falimentului sau o teorie generală a subiectelor colective de drept și dacă fiecare dintre ele pot fi studiate separat. Tot astfel, „concurența”, ca instituție juridică, beneficiind și de o teorie generală a concurenței, participă la construcția sistemului de drept care guvernează raporturile comerciale, respectiv a ramurii „dreptului comercial”, iar „concurența neloyală”, împreună cu „contrafacerea” întregesc sistemul de drept al proprietății industriale, fără a fi nevoie să fie ramuri de drept distincte. Numai o asemenea abordare îndeamnă la o viziune integrată și integrală asupra marilor grupuri de raporturi sociale supuse unei anumite ordini juridice, care este și trebuie să fie perfect coerentă. De aici rezultă acea atât de necesară cultură juridică, grație căreia dreptul se autonomizează în raport cu legislația, asigurându-i conformitatea cu adevărul și echitatea, conferindu-i logică, viabilitate, fiabilitate și durabilitate.

Relațiile sociale evoluează permanent sub influența progresului tehnologic, care se reflectă (nu neapărat pozitiv) și în variabilitatea moravurilor, printre altele. Multe dintre aceste relații noi se cer reglementate juridicește. Uneori, vechile reglementări le pot fi aplicate, faptul dovedind caracterul ridicat de abstracțiune și generalitate de care a fost capabil un legiuitor vizionar (a se vedea cazul dispozițiilor Codului civil francez din 1803, care au putut fi aplicate ulterior coliziunii aeronavelor, bunuri încă neinventate la data adoptării legiurii respective). Alteori, este indispensabilă adoptarea unor norme noi. Aceasta cu atât mai mult cu cât tendința factorului politic este aceea ca, în numele clarității și predictibilității legii, să normeze toate detaliile, transformând, practic, legea într-o adevărată carte tehnică. Acești legiuitori nu cunosc avertismentul lui Jules Renard, potrivit căruia legea este asemenea armurii unui cavaler care apără corpul acestuia (în cazul legii, este vorba despre corpul social), dar care, cu cât are mai multe piese, deși astfel se mulează mai bine pe trup, ajunge să nu mai fie de folos, întrucât greutatea sa împiedică orice mișcare, dacă nu chiar îl strivește pe purtătorul ei, ucigându-l.

Apariția unor noi norme juridice care reglementează relații sociale noi sau modificate, oricât de multe ar fi acestea, nu determină automat și apariția unor noi ramuri de drept, o nouă structură și ierarhizare a ramurilor dreptului, o nouă arhitectură a sistemului de drept. Ramura de drept este un subsistem a cărui existență se subordonează unor criterii științifice referitoare la specificitatea obiectului, la metoda de reglementare, la principiile fundamentale ale reglementării și la logica agregării lor, la natura raportului reglementat și la caracteristicile sale obiective, la cauza reglementării, la locul reglementării în ierarhia actelor normative etc. În sistemele de drept de tradiție romanistă, care fac distincția între dreptul public și dreptul privat, ramurile de drept se constituie și în funcție de această dihotomie, în timp ce reglementarea legală poate amesteca, după nevoi, norme aparținând ambelor categorii.

Desigur, criteriile de delimitare nu trebuie absolutizate. Între ele există interacțiuni și conexiuni care pot supune un raport juridic simultan și coerent unor norme de drept public și de drept privat. Inclusiv în aceste cazuri însă, respectiv atunci când normele de drept public se insinuează în câmpul dreptului privat (cum se întâmplă în reglementarea raporturilor din domeniul asistenței medicale și ocrotirii sănătății), nu se poate conchide *a priori* că ne aflăm în prezența nașterii unei noi ramuri de drept. Sub aspectul științei dreptului, mai degrabă este vorba despre interdisciplinaritate și/sau pluridisciplinaritate. Interdisciplinaritatea și pluridisciplinaritatea sunt una; fragmentarea forțată a sistemului de drept și a subsistemelor sale, alta.

În cuprinsul Enciclopediei Juridice Române au fost introduse definiții ale unor termeni și expresii aparținând dreptului mediului și celui al sănătății. Rămâne de lucrat în continuare, inclusiv cu prilejul viitoarelor ediții ale acestei opere mereu perfectibile, pentru a decela principiile generale și raționamentele specifice care, pe de o parte, conferă identitate juridică proprie bazei legislative a politicilor privind protecția mediului și, respectiv, ocrotirea sănătății, adică dreptului pozitiv propriu domeniilor de activitate respective, iar, pe de altă parte, le disting de alte ramuri de drept.

În contextul observat cu prilejul lucrului la întocmirea Enciclopediei și pur și simplu împinși de demersul științific operat cu acest prilej, s-a mai putut constata că, pe când materii esențiale, precum dreptul comparat și criminologia, practic, au încetat să mai facă obiectul cercetării juridice românești, a apărut o pletoară de

ramuri de studiu rezultate prin desprinderea din ramuri consacrate a unor subramuri și subrămurele, fiecare cerându-și dreptul la norme didactice și de cercetare. Așa se explică și o derutantă inflație editorială, precum și fragmentarea viziunii asupra sistemului de drept în orizonturi înguste și necongruente.

Enciclopedia Juridică Română a încercat să repare asemenea neajunsuri. Astfel, am refuzat separarea între dreptul comercial și dreptul afacerilor, care ar fi sugerat că raporturile comerciale nu au ca obiect tocmai afacerile, adică schimburile de valori menite a aduce câștig părților lor. În trecut fie spus, confuzia logică a făcut ca două ramuri de drept diferite – dreptul civil și dreptul comercial (căci dreptul comercial nu este o simplă ramură a dreptului civil, chiar dacă acesta din urmă este drept comun pentru cel dintâi) – să fie unificate forțat de către legiuitorul român în cadrul unui cod unic de drept privat, în timp ce doctrina juridică a mers la extrema opusă, distingând studiul raporturilor comerciale *stricto sensu* de cele investiționale, care, sub aspect juridic, tot prin contracte bazate pe logica actelor și faptelor de comerț se realizează.

Apariția Enciclopediei nu poate rezolva însă problema. Ea poate da doar un impuls rezolvării. Aceasta cere un efort amplu, făcut atât în mediul universitar, cât și în cel al cercetării juridice, precum și la nivelul puterii legislative.

AȘTEPTĂRILE/SPERANȚELE NOASTRE

1. Pariuri aproape câștigate. Prima speranță a editorilor, coordonatorilor generali și de domeniu, contributorilor și celorlalte persoane care s-au implicat în realizarea acestui volum este cu siguranță aceea de a fi făcut pași către câștigarea „pariurilor” puse în legătură cu el, pariuri descrise într-un subcapitol anterior al prefetei de față, respectiv de a se fi apropiat de atingerea obiectivelor propuse.

Nu putem pretinde că obiectivele au fost deja atinse sau că pariurile au fost deja câștigate. Victoria deplină presupunea o schimbare radicală de mentalități la nivelul masei critice a comunității profesioniștilor dreptului cu privire la misiunea cercetării juridice, respectiv la raportul dintre drept și legislație. De asemenea, ea cerea un salt major în ceea ce privește atitudinea critică cu privire la politizarea excesivă a normei de drept, ca și atitudinea autocritică referitoare la administrarea actuală a actului de justiție. Asemenea evoluții s-au produs. Prezentul volum al Enciclopediei Juridice Române o probează. Nu toți și nu în toate privințele acest drum a fost parcurs însă până la capăt. Ceea ce a mai rămas nefăcut – și aceasta este o altă speranță sau o altă așteptare – se va face în viitor, în volumul cu care se va termina prezenta ediție a Enciclopediei, ori cu prilejul altor ediții, de către autorii actuali sau de cei care vor urma odată cu emergența viitoarelor generații de juriști.

În opera de reabilitare a științei dreptului, ca și de transformare a abordării majoritare actuale, potrivit căreia știința dreptului a fost subordonată legislației, iar legislația a fost subordonată voluntarismului politic irațional, nici prezentul volum al Enciclopediei, ca și cele precedente, nu reprezintă sfârșitul și, probabil, nici începutul sfârșitului. Sperăm însă că ne aflăm la sfârșitul începutului. Ceea ce înseamnă că am arătat, cel puțin, drumul de urmat.

2. Corectarea abordărilor inegale. În aproape o mie de pagini de text, cât cuprinde volumul al patrulea, se găsesc texte inegale din punctul de vedere al dimensiunii, dar și al calității, din perspectiva gradului de detaliere a informației, precum și din cea a gradului de aprofundare a analizei. Efortul coordonatorilor, împreună cu redactorii de carte ai editurilor implicate, pus la grea încercare de indisciplină intelectuală a multora dintre contributori, nu a reușit să uniformizeze cu totul nici stilul de redactare.

Ceea ce nu putem și nu vrem să ascundem este că, într-o lume dominată de comunicarea electronică și de tandemul malefic „copy-paste”, s-a pierdut și abilitatea exprimării elegante; ba poate chiar și gustul pentru frumusețea limbii române scrise. Într-o lume confuză, din toate punctele de vedere, dreptul nu putea face excepție, iar confuzia din gândire se transferă în confuzia vorbirii. Într-o lume grăbită, care aleargă spre nicăieri cu convingerea că toate drumurile duc acolo (sic!), mulți, prea mulți juriști nu mai găsesc timp spre

a asimila informația juridică adunată din șuvoiul care curge pe rețelele sociale de comunicare virtuală, din fluxul neconținut al unei legislații instabile sau dintr-o literatură lovită de inflație, rezultat nu al unei abundențe de idei originale, ci al unui exces de orgolii sau de condiții birocratice vizând promovarea în profesie pe aberante criterii cantitative. De aceea, cugetările pe care le emit, fie ele și corecte, sunt adesea frânturi de informație nedigerată, greu de înțeles.

Nutrim speranța că, în procesul de coordonare și finisare redacțională a textului acestui volum, multe din astfel de neajunsuri au fost corectate, iar cele care au mai rămas nu vor afecta nici valoarea generală a produsului nostru, nici înțelegerea definițiilor particulare cu formulări mai complicate. Ne asumăm, în toate cazurile, calitatea mesajului pe fondul său, chiar dacă nu agreăm totdeauna calitatea mesajului în forma sa. Ne consolăm cu ideea că cititorul de bună-credință va înțelege oricum; cel de rea-credință nu va înțelege orice ar fi.

3. Impulsionarea reformei învățământului juridic. Este limpede că misiunea imediată a școlii românești de drept este nu numai aceea de a forma noi generații de juriști practicieni, ci și de a forma rapid profesorii și cercetătorii de care ea însăși are nevoie. Câtă vreme profesorii ne lipsesc, dreptul românesc, ordinea de drept și guvernarea legii în România sunt în pericol.

La capătul redactării acestui penultim volum al Enciclopediei Juridice Române, sentimentul nostru este că România nu dispune de timp pentru a se ajunge la o transformare treptată a modului de predare a dreptului în facultățile de specialitate. Viteza acestei transformări este frânată nu doar de inerția mentalităților, ci și de confortul creat prin actuala manieră de organizare a învățământului juridic, în care se include și o structură a materiilor de studiu care nu îndeamnă la gândire critică și la o viziune holistică într-un domeniu prin excelență holistic. Iată de ce, reforma trebuie să înceapă de sus în jos, cu adoptarea unui nou curriculum al facultăților de drept, cu o nouă delimitare a materiilor între forma de învățământ a licenței și a masteratului și cu o nouă fișă a posturilor didactice. Nu mai este timp pentru a aștepta ca profesorii de drept să dea tot ceea ce pot; este urgent să li se ceară imperios a da ceea ce trebuie.

4. Impulsionarea reformei cercetării juridice. Tot în acest context, experiența redactării Enciclopediei Juridice Române ne mai arată că cercetarea juridică românească este, la rândul său, într-o profundă criză. Până la urmă, ceea ce face să progreseze știința, în orice domeniu, este nu învățământul, ci cercetarea. Cândva „navă amiral” a științei dreptului românesc, Institutul de Cercetări Juridice a ajuns să facă o figură modestă în ceea ce privește contribuția la dezvoltarea acesteia. Enciclopedia a beneficiat de aportul remarcabil al cercetătorilor onorifici și al colaboratorilor externi ai Institutului, mai mult decât de cel al personalului său permanent.

Ne grăbim a adăuga că vina pentru o atare situație nu aparține managementului instituțiilor de cercetare juridică, ci mai ales sistemului general în cadrul căruia ele sunt organizate și funcționează (inclusiv în ceea ce privește bugetarea insuficientă de către stat, cu accent special asupra caracterului neatractiv al salarizării).

5. Utilitatea volumului. Mai sperăm că acest volum al Enciclopediei Juridice Române, ca și cele precedente, să fie util cititorilor săi. Avem motive a ne aștepta să fie astfel atât în ceea ce îi privește pe profesioniștii dreptului, care vor afla în paginile lui clarificări referitoare la problemele controversate cu care se confruntă în activitatea concretă curentă, cât și în ceea ce îi privește pe neprofesioniștii interesați să înțeleagă modul de funcționare a statului, precum și mecanismele nașterii și executării raporturilor sociale ordonate juridicește.

În ceea ce îi privește pe profesioniști, îi avem în vedere pe cei în curs de formare (studenții), cât și pe cei deja formați, atât pe cei exclusiv titrați (absolvenții facultăților de drept la nivel de licență și masterat), cât și pe cei consacrați (doctori în drept, cadre didactice universitare, cercetători de grad superior).

De asemenea, sperăm și ne așteptăm ca, în paginile volumului al patrulea al Enciclopediei, ca și în cele ale volumelor anterioare: i. legiuitorii să găsească principii și modalități de gândire care să fundamenteze

reglementările pe care le adoptă, garantându-le perfecta adecvare la scopul urmărit; ii. judecătorii, considerente pe care să le preia (și chiar să le citeze) în hotărârile lor; iii. procurorii, ghidaj pentru actul de urmărire penală și argumente pentru formularea rechizitoriilor și concluziilor lor; iv. avocații, raționamente de folosit (inclusiv prin citare) în cererile și pledoariile lor; v. consilierii juridici și avocații de afaceri, surse de inspirație pentru avizele lor, de natură a le permite să asocieze respectul legii cu oportunitatea economică; vi. lichidatorii, explicații concrete pentru organizarea și executarea mandatului lor; vii. notarii, clarificări privind sensul procedurilor pe care le administrează etc. Oricine se va obosi să caute în acest volum va afla ceea ce îl interesează și va constata că speranțele noastre sunt justificate. Ei vor mai observa că, într-o perioadă în care scandalurile de plagiat nu conțin și într-un domeniu în care cunoștințele și teoriile s-au sedimentat de mai multe secole, Enciclopedia Juridică Română este o lucrare cu numeroase elemente de originalitate, cu abordări cutezătoare, cu deschideri uneori surprinzătoare.

Este posibil ca unii dintre cititori să nu găsească definierea anumitor termeni sau sintagme care îi interesează; după cum alții vor da peste termeni care nu li se par demni de interes. Acesta este riscul inerent al alegerilor făcute de contributori, și el trebuie înțeles ca atare. Sperăm ca o viitoare ediție să se bucure de o selecție a termenilor mai apropiată de părerea majoritară.

Subliniem însă că la unii termeni, care au fost inițial planificați pentru definire, s-a renunțat atunci când contributorii care s-au angajat la definirea lor, desigur din motive binecuvântate, au întârziat predarea textelor dincolo de limitele unei așteptări rezonabile. În asemenea cazuri, renunțarea a vizat doar termeni care au apărut, în ochii coordonatorilor volumului, a nu fi esențiali.

6. Caracterul românesc al demersului. O ultimă mențiune privește faptul că ne aflăm în fața unei enciclopedii juridice „române”, ceea ce explică împrejurarea că s-a pus un accent special pe producția doctrinală, legislativă și jurisprudențială românească, ca și pe contribuția ei la dezvoltarea dreptului la nivel universal. Excepții au fost făcute, sub impulsul exigențelor de drept comparat, referitor la unele noțiuni și instituții specifice unor sisteme de drept străine, fără corespondent sau cu o corespondență parțială, dar cu relevanță semnificativă în spațiul științei dreptului românesc, precum și la personalități aparținând altor națiuni care au marcat istoria universală a dreptului. Sperăm ca și acest aspect să fie observat, înțeles și acceptat.

Gândirea juridică românească are specificul ei, dar, în același timp, are valoare universală. Totodată, ea trăiește într-un context internațional cu care schimbă mereu idei și experiențe; un context din care preia ceea ce o poate îmbogăți și căruia îi furnizează produse intelectuale necesare progresului global într-o lume a interdependențelor.

7. O încercare în așteptarea desăvârșirii. Cu atari gânduri, invităm la folosirea acestei cărți, așteptând ca aceia care o vor face să simtă impulsul de a relua formula argheziană, gândind și spunând „carte frumoasă, cinstei cui te-a scris!”, dar și ca alte generații de juriști să continue și să perfecționeze demersul nostru. Noi am făcut pe cât s-a putut. Alții să facă mai mult și mai bine.

Preluând o expresie remarcabilă a juristului Nicolae Titulescu, cu o minimă parafrază, punem punct prefeței volumului al patrulea, penultimul al Enciclopediei Juridice Române, afirmând că noi am dorit să facem lumină în lumea științei dreptului; iar dacă nu am făcut lumină, cel puțin am aprins o candelă; și chiar de nici această candelă nu s-a aprins, tot este ceva, întrucât am încercat. O încercare menită a-i încuraja pe cei care vor veni după noi să reia demersul și a-i ajuta să reușească.

COORDONATORII GENERALI AI VOLUMULUI

Prof. univ. dr. Adrian SEVERIN

Prof. univ. dr. Iosif R. URS

J

J

jaf (i. d. r.), faptă penală corespondentă tâlhăriei în Evul Mediu (*jefuitor* – cel care comite un jaf).

jalbă (i. d. r.), plângere/reclamație scrisă adresată unei autorități prin care se exprimă o nemulțumire ori se cere un drept cuvenit sau o favoare; termen – provenit din slavonescul „zaliba” – folosit în Evul Mediu și în Epoca Modernă pentru a defini o plângere sau reclamație făcută în scris; adresă oficială către o autoritate prin care se exprimă o nemulțumire.

jefuirea celor căzuți pe câmpul de luptă (dr. pen.), infracțiune prevăzută în C. pen., care constă în jefuirea pe câmpul de luptă a morților sau răniților. Aceeași infracțiune se reține și atunci când jefuirea morților sau a răniților, chiar dacă nu este săvârșită pe câmpul de luptă, este urmarea unor operații de război. Rațiunea acestei incriminări rezultă din existența unor reglementări internaționale cu privire la situația răniților de pe câmpul de luptă. În acest sens, amintim Convenția internațională care reglementează situația militarilor răniți în război, convenție care a fost ratificată inclusiv de țara noastră. Totodată, România a semnat Convențiile de la Geneva, adoptate ulterior, pentru îmbunătățirea sorții răniților și bolnavilor din forțele armate în campanie, precum și pentru îmbunătățirea sorții răniților, bolnavilor și naufragiaților din forțele armate pe mare. Jefuirea morților sau răniților pe câmpul de luptă sau într-o situație asemănătoare, creată ca urmare a unor operații de război, reprezintă o faptă de pericol social ridicat, fiind profund inumană. Totodată, printr-o astfel de faptă este creată o stare de deprimare în rândul armatei și al populației civile, fiind afectată puternic latura psihică a capacității de apărare a țării. Această infracțiune poate fi săvârșită doar în timp de război. Subiect activ al acestei infracțiuni poate fi orice persoană. Subiect pasiv este atât persoana căzută pe câmpul de luptă sau în afara acestuia, dar ca urmare a unei operațiuni de război, indiferent că vorbim despre un militar din forțele armate ale țării sau ale inamicului sau de un civil, cât și statul. În ceea ce privește elementul material al laturii obiective, noțiunea de

„jefuire” folosită în norma de incriminare presupune o acțiune de luare directă a obiectelor ce se aflau asupra victimelor, ceea ce caracterizează o modalitate gravă de furt, dar fără folosirea violenței, spre deosebire de limbajul comun, în care noțiunea de „jaf” include și folosirea violenței.

jefuitor de epave (dr. trans.), răufăcător care jefuiește navele eșuate sau provoacă eșuarea navelor prin semnale false. (v. și *piraterie*).

jeler (i. d. r.), nume dat, în Transilvania, încă din secolul al XIII-lea, unei categorii de țărani dependenți care munceau pe moșiile nobililor, dar cărora, în general, nu li se dădeau în folosință sesii (v. și *loturi de pământ*). Sunt regăsiți în documente cu denumirile *priores inquilini* (j. cu casă, cărora li se dădea uneori în folosință o parte dintr-o sesie) și *operarii* (j. fără casă și sesie), respectiv cu cele de *inquilini* și *subinquilini*. După organizarea Transilvaniei ca principat autonom sub suzeranitatea Imperiului Habsburgic, s-a încercat reglementarea statutului juridic al iobagilor și al j. prin *Certa puncta* („Anumite puncte”) a Mariei Tereza din anul 1769, patentă cunoscută și ca *Legea urbarială*.

jpgheab (dr. trans.), **1.** platformă netedă și înclinată pe care alunecă produse la/de la bord; canal de scurgere din bordurile navei, de-a lungul cornierului lacrimar care colectează apa de pe punte și-i asigură scurgerea și evacuarea prin gurile și tubulatura de scurgere din borduri; **2. j.** de gutieră – fila de punte de bordură montată pe capetele traverselor pe navele de lemn, care conturează nava și leagă bordajul exterior cu puntea, formând patul jpgheabului de gutieră pe unde se scurge apa de pe punte către gurile de scurgere; **3. j.** de mărfuri – uluc (v.) de mărfuri, platformă îngustă și lungă de scânduri, cu sau fără părți laterale, dispusă în pantă de la navă la cheu sau de pe puntea navei în hambare, cu ajutorul căreia se manipulează mărfurile prin alunecare.

jihad (dr. omului), confruntare spirituală condusă în acord cu preceptele normelor dreptului islamic (în spe-

cial Sfântul Qur'an și Shari'ah). În contextul manifestărilor fundamentaliste islamice și al apropierei culturale, sfera conceptuală a termenului a fost înțeleasă în mod eronat pe coordonatele Războiului Sfânt purtat de credincioșii musulmani împotriva adepților altor religii, cu scopul asigurării dominației religioase a Islamului. Confruntarea presupusă de **j.** este una internalizată, de natură imaterială, și vizează, în principal, stăruința fiecărui credincios musulman de a asimila preceptele religioase și de a adera la un cadru social racordat la exigențele islamice. Conflictul persoanelor adevrate ale religiei islamice cu indivizii aparținând altor comunități religioase se cristalizează doar dacă și în măsura în care aceștia din urmă comit intruziuni de natură să afecteze dinamica comunității islamice. În opinia doctrinarilor islamici, **j.** se manifestă ca o ripostă necesară, ce intervine în ultima etapă în măsura în care valorile islamice sunt contestate. Opoziția dintre valorile occidentale și normele cultural-religioase, descrisă în teoria și practica drepturilor omului, este transpusă prin clivajul dintre universalismul drepturilor omului și relativismul cultural. Înăuntrul acestui clivaj, valorile occidentale au preeminență în raport cu normele extrase din cultură și religie, dat fiind faptul că primele au apanajul universalității, iar cele din urmă sunt privite ca circumstanțiate în funcție de exigențele comunității de apartenență. Pentru a ralia specificul **j.** la standardele occidentale, în sistemul islamic de protecție a drepturilor omului a fost formulată o seamă de reguli în funcție de care să se legitimeze orice confruntare spirituală cu implicații religioase: non-combatanții nu sunt ținte legitime, religia nu constituie un criteriu în funcție de care să fie purtate confruntările, agresiunea de orice formă este interzisă, putând fi legitimată doar în situații de excepție și pentru protecția drepturilor persoanelor nevinovate, a suveranității și a securității naționale. Dreptul războiului în religia islamică este fundamentat pe normele care derivă din Shari'ah și care se bazează pe protecția a cinci elemente esențiale: religia, viața, onoarea, mintea, proprietatea. În ipoteza în care este absolut necesar și se impune pentru protecția drepturilor musulmanilor, confruntările spirituale sunt necesare, însă trebuie să se desfășoare sub marja precizată de legea islamică, sintetizată de cele cinci elemente.

jirebie (i. d. r.), termen care desemna, în obștea arhaică, locul de casă și grădină, desprins din vatra satului și stăpânit individual de o familie. În Moldova, după descălecat, **j.** a căpătat, treptat, o nouă accepțiune, și anume aceea de lot de pământ atribuit de stăpânii

feudali, cu titlu de folosință, vecinilor, în vederea exploatarea. Astfel, corespondentele **j.** sunt *delnița*, în Muntenia, și *sesia*, în Transilvania.

jitar (i. d. r.), persoană însărcinată de membrii obștii sătești cu paza semănăturilor și a recoltelor, și, mult mai târziu, a hotarului și a pădurilor (*jitărit* – plata cuvenită jitarului).

jitnicer (i. d. r.), dregător medieval din Țările Române (**v.**), însărcinat cu strângerea grânelor cuvenite Domnului și administrarea jitnițelor – a hambarelor – curții domnești. **J.** este atestat mai întâi în Moldova, la jumătatea secolului al XVI-lea, ca slugă a Domnului, fiind ulterior menționat de Miron Costin și Dimitrie Cantemir ca mic dregător care nu intra în componența Sfatului domnesc (**v.**), pentru ca, ulterior, să participe la lucrările Divanului în calitate de mare **j.** În executarea sarcinilor care îi reveneau, **j.** avea în subordine un aparat dregătoresc. În Muntenia, **j.** este menționat aproape exclusiv în timpul celei de-a doua domnii a lui Grigore I Ghica (1672-1673) – uneori ca participant la Sfatul domnesc –, după care atribuțiunile îi sunt preluate de marele clucer (var. *jicnicer*).

job sharing (engl.) „diviziunea obligațiilor de muncă” (dr. muncii), contract individual de muncă al cărui element definitoriu este împărțirea programului de muncă și a executării obligațiilor aferente unei anumite funcții între mai mulți salariați, potrivit acordului dintre aceștia, distinct față de contractul de muncă încheiat între angajator și salariații în cauză, al cărui accesoriu este. *De lege lata*, nu există în prezent o reglementare a **j.b.**, însă, *de lege ferenda*, se încearcă o reglementare a acestuia. Sub aspectul utilității, acest tip de contract de împărțire a muncii, în linii generale, este util în planul pieței muncii, iar această practică aduce beneficii majore salariaților prin flexibilitatea oferită, ca urmare a dreptului salariaților de a decide în mod liber asupra modului de împărțire a timpului de muncă, fără nicio intervenție din partea angajatorului.

joc 1. (dr. civ.), contract aleatoriu prin care părțile se obligă reciproc să plătească o sumă de bani câștigătorului, în cazul în care se produce sau nu un eveniment a cărui realizare depinde de forța, îndemânarea, cunoștințele sau abilitățile unor persoane sau pur și simplu de hazard și în care există atât șansa de câștig, cât și de pierdere a ambelor părți. Doctrina distinge între noțiunea de „**j.**” și cea de „pariu” (**v.**), elementul care le distinge fiind rolul părților în producerea evenimentului

care determină efectele contractului. Astfel, dacă părțile vor îndeplini un rol activ în producerea evenimentului, **j.** se mai numește „**j.** de îndemănare”, iar dacă părțile nu participă direct la eveniment, câștigul sau pierderea depinzând numai de hazard, **j.** se mai numește „de noroc” sau „prinsoare” ori „rămășag”. **J.**, deși se aseamănă, nu se confundă cu pariul (**v.** și *contract de joc și de pariu*). Pariul (prinsoarea), căreia i se mai spune și „rămășag”, este un contract prin care părțile se obligă să plătească una alteia, de regulă, o sumă de bani, pentru cazul producerii sau nu a unui eveniment la care ele nu participă direct și asupra finalizării căruia au poziții contradictorii. **2.** (dr. prop. int.), activitate distractivă, mentală și/sau fizică, desfășurată după reguli prestabilite, cel mai adesea cu învins și învingător, implicând, după tipul de **j.**, antrenament, atenție, concentrare, creativitate, efort fizic, experiență, rezistență, noroc etc.; interpretare a unui dans, a unui rol într-o operă cinematografică sau într-o operă dramatică (cazul artiștilor interpreți și executanți ori al actorilor); suport (material sau imaterial) necesar pentru activitatea distractivă (de ex., tabla și piesele de șah, tabla și piesele pentru Go, cărțile de **j.** etc.); set de reguli după care se joacă și se desfășoară o competiție (de ex., Go, șah, poker, biliard, popice, golf, tenis, **j.** electronice etc.); activitatea de a juca. a) Indiferent de felul în care este definit în dreptul contemporan al proprietății intelectuale, nu există o definiție unitară, multumitoare și general acceptată. Acesta este înțeles, de regulă, ca: activitate amuzantă, distractivă și/sau recreativă a uneia sau a mai multor persoane la un loc; mijloc de satisfacere a nevoii de repaus și recreere; activitate de interpretare a unui dans ori a unei melodii sau a unui rol pe scenă sau într-o operă cinematografică de către un actor; ca metodă/resursă de educație și/sau mijloc de dezvoltare psihologică sau fizică armonioasă; competiție între mai multe persoane ori între om și calculator după reguli prestabilite și scop determinat; felul de a se mișca și de a acționa a unui jucător pentru obținerea unui rezultat într-o astfel de competiție; modalitate de a câștiga recunoaștere și/sau glorie ori de nume date unor astfel de activități (tenis, golf, șah, **j.** pe calculator etc.). **J.** au fost și sunt activități fundamentale pentru oameni indiferent de vârstă. **J.** au o lungă istorie (**j.** de masă egiptean, numit „*senet*”, este doar primul **j.** ale cărui reguli au fost descifrate, dar nu și primul ori singurul practicat în Antichitate (în urmă cu 4.700 de ani), pentru că, potrivit unei legende a grecilor, Zeus, Poseidon și Hades și-au împărțit lumea pe care urmau să o stăpânească la **j.** numit zaruri; aceste piese de **j.** erau cunoscute

și pe teritoriul Iranului de azi, dar și în India în urmă cu 5.000 de ani. În Antichitate erau bine cunoscute nu doar **j.** sportive (primele jocuri olimpice s-au ținut în anul 776 î.Hr.) ori pur distractive/recreative, ci și cele intelectuale sau educative. Platon, de exemplu, folosea cuvântul „*joc*” (echivalentul elen al cuvântului care este *Παιχνίδια paichnídia*) pentru a desemna celebrele sale dispute (**j.**) intelectuale. Același Platon a comentat importanța **j.** pentru psihicul și pentru educația copiilor (fie că sunt „*naturale, fie că sunt născocite de ei înșiși*”), pe care învățământul modern, în special pentru cei mici, pare a-l fi redescoperit, categoria „**j.** educative” câștigând tot mai mult teren. b) **J.** sunt instrumente hotărâtoare pentru dezvoltarea psihică a copiilor, sunt activități decisive pentru formare în copilărie. Ele au fost și sunt condiție necesară a civilizației umane, sunt formatoare de cultură, pe care o precedă, și sunt, alături de imitație (cum nimeni nu poate începe de la zero, imitația este indispensabilă dezvoltării, calitățile ei depășindu-i neajunsurile), elementele formative importante pentru om și pentru cultura umană, fiind punctele de pornire pentru alte activități complexe, precum interacțiunea, limba, arta, dreptul și războiul, sunt o necesitate a vieții omului, mijloace de socializare și culturalizare, sunt un lucru foarte serios pentru oameni pentru că permit exprimarea creativității și dezvoltarea abilităților (generale, speciale, sociale și intelectuale) și o modalitate de a ne conecta cu trecutul și cultura noastră și o invitație la rigoare, de vreme ce, în **j.**, omul este cel mai riguros. **J.** au avut și au rol decisiv în dezvoltarea mentală a oamenilor, ele evoluând de la formele simple ale **j.** primilor oameni și ale copiilor, la formele din ce în ce mai complexe și în care factorul numit „creativitate”, împreună cu imaginația, intenționalitatea și conștiința sunt necesare atât pentru crearea („născocirea”, conform Platon) unui **j.** în sine (de ex., un **j.** video pentru calculator), cât și pentru a-l juca. c) Programe create pentru activități distractive, care funcționează cu ajutorul unor dispozitive electromecanice sau electronice de tipul calculatoarelor, cunoscute și sub denumirea de „**j.** video”, și care, atunci când îndeplinesc condițiile stabilite de lege (originalitate, noutate, activitate inventivă și aplicabilitate industrială), sunt creații intelectuale protejabile, după caz, prin drept de autor sau prin drept de inventator, atunci când programul este parte a unei mașini care constituie invenție. Oricare ar fi complexitatea, gradul de dificultate ori categoria din care fac parte (între trei și cinci grupe, considerându-se că este imposibil de a se face o delimitare netă între diferitele **j.** sau clase de **j.**), **j.** sunt produse ale imaginației și